

Київський національний торговельно-економічний університет

Кафедра фінансів

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на тему: **Розвиток пенсійного страхування в Україні**

Студента 2 курсу, 6м групи,
спеціальності 072
«Фінанси, банківська справа та страхування»
спеціалізації «Страхування»

Торосян
Артем Андрійович

Науковий керівник
д.е.н., професор

Волосович
Світлана Василівна

Гарант освітньої програми
д.е.н., професор

Волосович
Світлана Василівна

Київ 2018

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ.....	5
1.1. Сутність пенсійного страхування.....	5
1.2. Зарубіжний досвід розвитку пенсійного страхування.....	9
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН ФУНКЦІОНУВАННЯ ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ.....	16
2.1. Особливості та тенденції розвитку вітчизняного пенсійного страхування.....	16
2.2. Проблеми пенсійного страхування в Україні.....	20
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ.....	28
3.1. Шляхи вдосконалення вітчизняного пенсійного страхування.....	28
3.2. Оптимізація функціонування пенсійного страхування в Україні.....	43
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.....	51
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	56
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Актуальність теми. Одним із важливих напрямків діяльності держави в соціальній сфері є формування ефективної системи пенсійного забезпечення, процес створення якої залежить від багатьох факторів. Необхідність проведення пенсійної реформи в Україні була викликана такими факторами, як демографічна і економічна ситуація в країні, які притаманні загальносвітової тенденції розвитку даної сфери. В Україні, як і в усьому світі, існує проблема процесу старіння населення. При цьому існує загроза виникнення в країні розбалансування солідарної системи пенсійного забезпечення, або зменшення розміру пенсій, що в значній мірі може вплинути як на стан державного бюджету, так і на економічний розвиток в цілому.

Актуальність практичної реалізації пенсійної реформи, побудованої на страхових принципах, показує, що система пенсійного страхування розвиває фінансові відносини з основними складовими української фінансової системи. Майже кожна сфера її безпосередньо, або опосередковано, пов'язана з нею і приймає участь у її функціонуванні. Ці відносини мають прямий і зворотній зв'язок, тобто суб'єкти фінансової системи в більшій або меншій мірі залучаються до функціонування системи пенсійного страхування і впливають на ефективність її діяльності.

Сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку системи пенсійного забезпечення досліджені в публікаціях таких учених, як О. Кириленко [], О. Куліш [], Б. Малиняк [], Я. Овчаренко [], М. Федорець [], О. Філоненко [], Г. Хемій [] та ін. Метою цих публікацій є визначення орієнтирів щодо подальшого проведення пенсійної реформи, обґрунтування перспектив розвитку і вдосконалення системи пенсійного забезпечення.

Однак питання розвитку пенсійної системи, як складової системи соціального захисту, досліджено неповною мірою і потребують подальшого вивчення.

Об'єктом дослідження є пенсійне страхування в Україні.

Предметом дипломної роботи є економічні відносини, що складаються у сферу пенсійного страхування в Україні в сучасних умовах.

Метою дипломної роботи є обґрунтування напрямів реформування пенсійного страхування в Україні.

Відповідно до мети перед написанням дипломної роботи було поставлено такі *завдання*:

- розкрити сутність пенсійного страхування;
- дослідити зарубіжний досвід розвитку пенсійного страхування;
- вивчити особливості та тенденції розвитку вітчизняного пенсійного страхування;
- здійснити оцінку ефективності пенсійного страхування в Україні;
- розробити шляхи вдосконалення вітчизняного пенсійного страхування;
- обґрунтувати напрями підвищення ефективності функціонування пенсійного страхування в Україні.

Методи дослідження. При виконанні досліджень залежно від конкретних цілей і задач використано методи економічного аналізу експертних оцінок, балансовий, системно-структурний та інші.

Інформаційна база. Інформаційну базу дипломної роботи становлять праці вітчизняних та закордонних науковців, а також статистичні матеріали, офіційні статистичні ресурси та звіту щодо стану пенсійної системи України.

Науковою новизною роботи є досягнення цілей у розгляді соціального страхування в Україні та інтерес у його удосконаленні, напрямів підвищення функціонування пенсійного страхування.

Структура дипломної роботи. Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ

1.1. Сутність пенсійного страхування

В Україні реформування у пенсійній сфері відбувається паралельно із реформуванням фінансової системи. Варто зазначити, що ці два процеси є взаємозв'язаними і впливають один на одного. Нинішні тенденції розвитку фінансової системи показують зростання ролі в ній системи пенсійного страхування. Враховуючи, що пенсійне страхування відноситься до сфери страхування, можна стверджувати, що воно також є складовою фінансової системи держави.

Для розробки ефективної моделі розвитку пенсійної системи необхідно виокремити основні її складові: соціальну пенсію, яка надається незалежно від наявності та величини трудового внеску після досягнення певного віку; трудову пенсію, яка призначається і виплачується відповідно до суми страхових внесків і трудового стажу; додаткову пенсію, яка забезпечується за рахунок додаткових внесків роботодавця та/або найманого працівника.

Пенсійне забезпечення - це базова й одна з найважливіших соціальних гарантій стабільного розвитку суспільства, оскільки воно безпосередньо стосується всіх його верств. Розглянувши різні підходи до трактування поняття пенсійного забезпечення, ми пропонуємо таке визначення: пенсійне забезпечення - це система матеріальної підтримки і обслуговування людей, які через об'єктивні причини не можуть мати належного доходу.

Пенсійне страхування - це гарантована державою система заходів щодо забезпечення громадян у старості, на випадок хвороби, втрати працездатності; одна з найважливіших основних форм соціального захисту, в основу якої покладено страховий метод, тобто внесення в особливі фонди обов'язкових платежів суб'єктами підприємницької діяльності незалежно від форм власності та видів господарської діяльності та особами найманої праці,

які працюють на умовах трудового договору, й використання державою цих коштів для матеріального забезпечення громадян [1].

Матеріальною основою реалізації права громадян на соціальний захист є соціальне страхування, що ґрунтується сьогодні на принципах паритетності, солідарності поколінь та перерозподілі коштів від працездатних до непрацездатних. Така основа для соціального забезпечення є універсальним методом його фінансування.

Пенсійне страхування є важливим механізмом, на якому базується державна система соціального захисту населення. Воно дає змогу справедливо й ефективно акумулювати і цілеспрямовано розподіляти фінансові ресурси, забезпечуючи належний матеріальний стан людей похилого віку та інших категорій непрацездатних з настанням відповідного ризику.

Сутність пенсійного страхування полягає в перерозподілі ризику виникнення страхового випадку між застрахованими, з одного боку, і роботодавцями - з другого, між поколіннями застрахованих і роботодавців. Беручи до уваги різні підходи науковців до цього поняття, варто трактувати пенсійне страхування як інструмент державної системи соціального захисту населення, найважливішу соціальну гарантію стабільного розвитку суспільства, метод організації пенсійного забезпечення на страхових засадах, який базується на використанні пенсійних фондів, сформованих за рахунок страхових внесків, завданням якого є забезпечення належного матеріального стану переважно людей похилого віку з настанням відповідного ризику.

Наразі цілісної теорії пенсійної системи не вироблено. Це негативно позначається на реалізації соціальної політики на всіх соціальних рівнях.

На сьогоднішній день фінансові відносини системи пенсійного страхування із основними сферами фінансової системи держави стають усе тіснішими і мають тенденцію до подальшого розвитку.

Відносно структурної побудови національної фінансової системи, то у наукових колах є деякі розбіжності по цьому питанню. Одна група вчених зауважує, що до фінансової системи належать сфери державних фінансів,

фінансів суб'єктів господарювання, фінансів домогосподарств [, с. 32-33]. Інші фінансисти вважають, що в дану структуру повинні бути включені міжнародні фінанси і фінансовий ринок, але не передбачається в ній така сфера, як фінанси домогосподарств [, с. 39]. В.М. Опарін, виражаючи думку переважної більшості вітчизняних фахівців у сфері фінансів, включає в структуру фінансової системи п'ять основних сфер: державні фінанси, страхування, фінанси підприємств, міжнародні фінанси і фінансовий ринок [, с. 26-27].

Ці та інші фактори дають підставу вітчизняним вченим-фінансистам виділити фінанси страхування, як окрему сферу національної фінансової системи, поряд із державними фінансами, фінансами підприємств, установ і організацій, фінансами домогосподарств [, с. 18-19].

Варто зазначити, що тенденції, які проявляються у суспільному, економічному, фінансовому житті держави в сучасних умовах, показують зростання взаємозв'язку системи пенсійного страхування майже з усіма сферами сучасної фінансової системи України.

На рис. 1.1 відображено формування фінансових відносин між державними фінансами і системою пенсійного страхування.

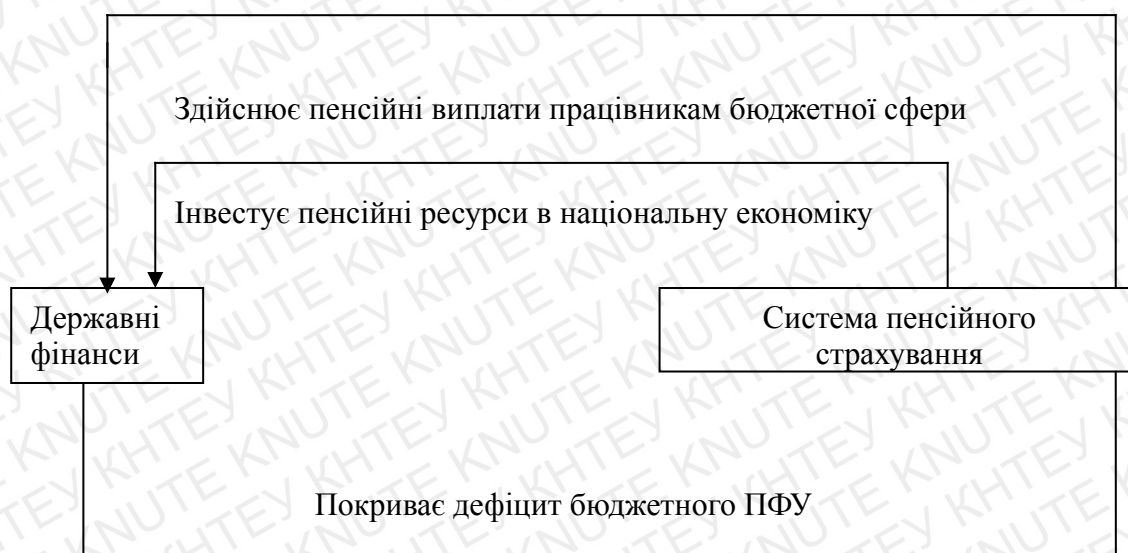

Рис. 1.1. Фінансові відносини між системою пенсійного страхування і сферою державних фінансів в Україні

Джерело: []

У результаті проведеного дослідження сформовано механізм впливу активного розвитку НПФ (недержавних пенсійних фондів) на фінансову систему країни (рис. 1.2). В кінцевому підсумку є очевидним, що активний розвиток НПФ призводить до зростання стабільності фінансової системи держави.

Рис. 1.2. Вплив розвитку недержавних пенсійних фондів на фінансову систему держави

Джерело: [1]

Узагальнюючи викладене, слід зазначити, що з кожним роком система пенсійного страхування країни все більше посилює і зміцнює свої позиції у структурі фінансової системи держави. Зростаючий фінансовий потенціал даної сфери повинен сприяти розвитку національної економіки і поставити її в один ряд із іншими основними сферами української фінансової системи.

Оцінюючи роль і місце системи пенсійного страхування у загальнодержавній фінансовій системі, варто зазначити, що вона розвиває фінансові відносини фактично з усіма її сферами. Дані відносини, з проведенням пенсійної реформи, розширюються, набувають нового змісту і сприяють взаємному їх розвитку і удосконаленню фінансової системи в цілому.

1.2. Зарубіжний досвід розвитку пенсійного страхування

Пенсійне забезпечення і страхування є невід'ємними елементами соціального захисту населення кожної сучасної держави, базової і однією з найбільш найважливіших гарантією стабільного розвитку суспільства. Дані елементи в свою чергу входять до пенсійної системи, мета якої полягає в матеріальному забезпеченні громадян при досягненні ними пенсійного віку або настання інших подій в їх житті (інвалідність, втрата годувальника тощо).

Світовий досвід формування та розвитку різних пенсійних моделей показує, що всі вони, в тій чи іншій мірі, базуються на принципах обов'язкового пенсійного страхування (ОПС). Таке явище пояснюється тим, що система ОПС найбільш адаптована до вимог ринкової економіки і відповідає інтересам різних верств населення суспільства.

У більшості країн національні пенсійні системи, засновані на обов'язковому пенсійному страхуванні, мають такі це основна прикмета:

а) пенсійне страхування є обов'язковим до виконання (примусовий) характер і не залежить від бажання страхувальника (роботодавця) і застрахованої особи (найманого працівника). Держава призначає і визначає суб'єктів і учасників ОПС;

б) ОПС фінансується за рахунок страхових внесків і (або) застрахованих осіб з можливим додатковим участю держави;

в) страхові внески акумулюються в спеціальних фондах (касах), які призначають і виплачують пенсії при настанні страхового випадку;

г) розмір страхових внесків і розмір виплат залежать в основному від заробітної плати або доходу застрахованої особи.

Аналіз зарубіжних пенсійних систем не буде повним, якщо не звернутися до прикладу країни, економіка якої багато років була єдиною з українською, до Російської пенсійної системи, яка складається з базової пенсії для всіх громадян, а також додаткових пенсійних виплат, що формуються за рахунок номінального і реального інвестування внесків.

У Російській Федерації діє система обов'язкового пенсійного страхування. Це означає, що пенсійне забезпечення гарантовано всім росіянам. Рівні пенсійного забезпечення в Росії:

- державне пенсійне забезпечення, види пенсій: страхова пенсія за вислугу років, страхова пенсія по старості, страхова пенсія по інвалідності, страхова пенсія у зв'язку з втратою;

- обов'язкове пенсійне страхування, види пенсій: трудова пенсія по старості, трудова пенсія по інвалідності, трудова пенсія у зв'язку з втратою годувальника;

- недержавне пенсійне забезпечення, види пенсій: додаткова пенсія за рахунок добровільних внесків в НПФ, додаткова пенсія за рахунок інвестиційного доходу, отриманого від інвестування цих внесків.

Найбільш ефективною системою пенсійного страхування вважається пенсійна система Німеччини, яка побудована за принципом солідарності поколінь, згідно з яким, працююче населення відраховує платежі до Пенсійного Фонду для утримання нинішніх пенсіонерів [, С. 142].

Система пенсійного забезпечення в Німеччині складається з трьох основних рівнів: обов'язкове пенсійне страхування, пенсійне страхування на підприємстві та приватне пенсійне страхування. Обов'язковому пенсійному страхуванню підлягають такі категорії населення, як робітники, службовці, державні чиновники, надомні працівники, фермери. Цей рівень пенсійного забезпечення поширюється не тільки на працездатних і зайнятих осіб, а й на

групи людей, в силу певних причин, які не мають повноцінних трудових відносин в суспільстві (інвалідів, вдів, учнів, безробітних і т.д.). Вони не можуть виплачувати страхові внески, але, тим не менш, є учасниками системи пенсійного страхування за рахунок діючого в Німеччині принципу солідарного перерозподілу, що діє в рамках системи пенсійного забезпечення.

На відміну від обов'язкового пенсійного страхування робітників і службовців, пенсійне страхування осіб вільних професій (лікарів, ветеринарів, адвокатів, нотаріусів, архітекторів та ін.) Має в Німеччині свої особливості. Ті з осіб вільних професій, хто працюють самостійно, платять підвищені страхові внески. Відповідно вище і розмір їх пенсійного забезпечення.

Другим рівнем системи пенсійного забезпечення в Німеччині є пенсійне страхування на підприємстві. Ця форма захисту в старості носить цілком певний корпоративний характер і не є обов'язковою. Підприємство саме вирішує, чи буде воно надавати пенсії, часто звані «посібником від фірм», а якщо так, то в якому обсязі.

Третім рівнем соціального захисту в старості є приватне пенсійне страхування. Воно дає громадянам можливість отримання соціального забезпечення понад передбачений системою обов'язкового страхування, а також є альтернативною формою страхування для осіб, які не підлягають обов'язковому пенсійному страхуванню.

На відміну від обов'язкового пенсійного страхування, внески в приватні страхові компанії істотно вище, але вище і розмір таких пенсій. Трирівнева система пенсійного страхування в Німеччині побудована переважно на розподільному принципі пенсійного забезпечення при наявності і певних елементів накопичувального характеру.

Таким чином, зобов'язання щодо пенсійного страхування залежить не від розміру заробітку - якщо не брати до уваги людей з низькими доходами - а від приналежності до тієї чи іншої соціальної групи.

Щомісяця роботодавець сплачує за працівника свою частку в соціальному страхуванні. У разі проходження військової або альтернативної служби, внески в пенсійну систему сплачує держава. У зв'язку зі збільшенням в Німеччині тривалості життя і знижується народжуваності розмір обов'язкових відрахувань до державного Пенсійного Фонду регулярно підвищується і на сьогоднішній день становить 20% від заробітної плати працівника. Пенсійний вік в Німеччині становить 67 років для жінок і для чоловіків. Уряд Німеччини серйозно має намір підвищити вік виходу на пенсію до 70 років.

Пенсійна система Італії в результаті численних реформ, які проводилися протягом багатьох років, має трирівневу систему. Перший рівень пенсійної системи Італії складається з обов'язкового державного страхування, яке засноване на принципі розподілу. Працівник протягом трудового життя відраховує частину коштів для його забезпечення при виході на пенсію. Кожен працівник незалежно від роду діяльності повинен в обов'язковому порядку сплачувати внески зі свого заробітку. Внески, сплачені протягом трудового життя, визначають суму щомісячної пенсії, розмір якої залежить від кількості і розміру платежів працівника.

Існує кілька видів пенсій:

- пенсія по старості, виплачується по досягненню пенсійного віку, за умови, що працівник оплатив мінімальна кількість внесків;
- пенсія за вислугою років, яка присвоюється без урахування факту досягнення певного віку. Працівник повинен відпрацювати певну кількість років, тобто мати необхідну тривалість спеціального стажу;
- пенсія по інвалідності, яка виплачується тієї категорії людей, хто достроково завершує трудову діяльність за станом здоров'я;
- пенсія у зв'язку з втратою годувальника, яка підлягає сплаті членам сім'ї в разі смерті годувальника.

Основною причиною введення другого і третього рівнів (додаткової пенсійної системи) є намітилося зменшення коефіцієнта заміщення заробітку

при отриманні пенсійних виплат із системи державного пенсійного страхування, що утворює перший рівень [, с. 311].

Другий рівень італійської пенсійної системи представлений додатковою пенсією виключно за рахунок недержавних пенсійних фондів. Додаткова пенсія є інструментом, який дозволяє інтегрувати в момент виходу людини на пенсію обов'язкову і додаткову пенсії. Додаткова пенсія не замінює обов'язкову.

Для кожного працівника створює індивідуальний рахунок, на який надходять внески, які потім інвестуються на фінансовому ринку в фінансові інструменти (акції, облигації, боргові зобов'язання, паї взаємних фондів). Прибутковість даних інструментів визначається тенденціями на фінансовому ринку і вибором методу управління.

Після реформи недержавні пенсійні фонди можна розділити на три категорії:

- договірні пенсійні фонди;
- відкриті пенсійні фонди;
- індивідуальні плани пенсійного забезпечення, які в свою чергу є реальними страховими полісами.

Договірні пенсійні фонди є закритими, які створюються в інтересах окремих категорій працівників, таких як:

- Приватні працівники, що належать до однієї і тієї ж договірної категорії, однієї і тієї ж компанії або групи компаній, до однієї території;
- члени сім'ї працівника, якщо це передбачено в статуті фонду;
- державні службовці, які належать до конкретних секторів;
- члени кооперативів працівників;
- приватні підприємці і фрілансери, які займаються певною діяльністю.

Відкриті пенсійні фонди є джерелом додаткової пенсії, які можуть зареєструвати всі тих, хто, незалежно від статусу зайнятості, має намір отримувати додаткову пенсію. Особливістю відкритих фондів, у порівнянні з професійними, є можливість безпосередньо управляти ресурсами, які

надходять на рахунок фонду. Суб'єктами, які можуть створювати відкриті пенсійні фонди, є: банки, компанії з управління активами, брокерські компанії, страхові компанії. Активи фонду незалежні від активів компаній. У разі банкрутства компанії, що створила фонд, активи відкритого пенсійного фонду не можуть бути використані для задоволення претензій з боку кредиторів. Вступити до відкритого пенсійного фонду можуть навіть непрацюючі люди.

Існують відкриті пенсійні фонди, які реалізують індивідуальні пенсійні плани для фізичних осіб. Перевагою даної форми є можливість зробити паузу, а потім відновити сплату внесків.

Третій рівень італійської пенсійної системи представлений різними формами збереження активів, яке досягається за рахунок використання таких інструментів, як: поліси страхування життя, пайові інвестиційні фонди, поштові ощадні сертифікати, облігації. В даний час громадянин Італії може стати повноправним пенсіонером в 66 років. Це вік виходу на пенсію як для чоловіків, так і для жінок. Ще пару років тому кордону були на кілька місяців нижче. Збільшення пенсійного віку пов'язане зі стрімко прискореним процесом старіння населення.

Як і в багатьох країнах, пенсійна система США ділиться на дві складові: обов'язкове державне страхування та добровільне приватне страхування. При державне страхування соціальні внески в пенсійний фонд виплачуються працівником в розмірі 7,65% від зарплати і стільки ж сплачує роботодавець. Таким чином, загальна сума внеску складає 15,3%. Особи, які займаються індивідуальною трудовою діяльністю, сплачують за себе одночасно як за співробітника і як роботодавця - разом 15,3%. Нетрудові доходи, до яких відносяться відсотки за банківськими вкладами та облігаціями, дивіденди, доходи від операцій з цінними паперами, пенсійним податком не обкладаються.

За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, середня тривалість життя в Німеччині - 83,1 року, в Італії - 82,7 року, в США становить 79,3 року в Росії - 70,5 року. Таким чином, в середньому німецькі пенсіонери

отримують пенсію протягом 16 років, італійські - 16 років, американські - 12 років, в той час як російські та українські близько 10 років.

Інформація про них узагальнена у табл. 1.1.

Таблиця 1.1

Стратегії та моделі пенсійного забезпечення в різних країнах

Стратегія	Модель	Рівні пенсійної системи		
		1	2	3
солідарна	радянська	державна пенсія (солідарна)	немає	немає
солідарно-накопичувальна	російсько-польська	державна пенсія (солідарна)	обов'язкове страхування	накопичувальна (корпоративна, особиста)
накопичувально-солідарна	американська	державна пенсія (солідарна)	трудова (корпоративна)	накопичувальна (особиста)
	німецька (виробнича)	державна пенсія (солідарна)	трудова (корпоративна)	накопичувальна (особиста)
умовно-накопичувальна	японська	базова пенсія	додаткова державна та корпоративна	-
накопичувальна	чилійська	обов'язкова накопичувальна пенсія	обов'язкове страхування (3%)	-
	казахська	обов'язкова накопичувальна пенсія в державному пенсійному фонді	добровільна накопичувальна пенсія	-

Джерело: [1]

Найбільший відсоток пенсійних активів відносно ВВП у розмірі 120 % має місце у Нідерландах (Додаток А) [64].

Таким чином, узагальнюючи вищевикладений матеріал, слід визнати, що в Україні необхідне подальше вдосконалення діяльності органів Пенсійного фонду України. Пенсійна реформа, що проходить в Україні, відбувається в контексті світових тенденцій розвитку в цій сфері, тобто з урахуванням зарубіжного досвіду, особливо досвіду зарубіжних країн, в тому числі США, Німеччини та Італії. Важливим елементом пенсійних реформ в згаданих групах країн є зростання значення накопичувальної частини пенсії. Саме накопичувальна частина розглядається як інструмент, що дозволяє зробити пенсійну систему більш незалежною від демографічних тенденцій і підвищити загальний рівень пенсійних виплат. Проведений аналіз основних елементів пенсійних реформ в Німеччині, Італії, і України дозволяє зробити

висновок, що нова українська пенсійна система далеко не тотожна європейським, але сходиться з ними в деяких аспектах.

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНИЙ СТАН ФУНКЦІОНУВАННЯ ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

2.1. Особливості та тенденції розвитку вітчизняного пенсійного страхування

Однією з найбільш важливих соціально-економічних проблем національної економіки є реформування вітчизняної пенсійної системи. Наявна пенсійна система, заснована на солідарних принципах є не достатньо ефективною. За відсутності дієвих заходів державної підтримки та створення накопичувального пенсійного страхування, поточний стан та динаміка розвитку сектору недержавних пенсійних фондів залишаються незадовільними, користувачами їх послуг є менше двох відсотків населення працездатного віку. Система накопичувального пенсійного забезпечення є вагомим джерелом інвестиційних ресурсів у вітчизняну економіку і додатковою складовою доходів пенсіонерів. Актуальним завданням сучасного етапу соціально-економічних перетворень у нашій державі є радикальне реформування пенсійної системи, що має важливе значення для забезпечення сталого розвитку України, подолання наслідків фінансово-економічної кризи, підвищення рівня соціального забезпечення пенсіонерів [1].

Для України проблема пенсійного забезпечення є надзвичайно актуальною, тому що на даному етапі відбувається такий процес як «старіння нації», що призводить до збільшення кількості людей пенсійного віку та зростання пенсійного навантаження на працюючих.

Відповідно до Указу Президента України від 13 квітня 1998 р. № 291, який окреслив пріоритетні напрями реформування пенсійного забезпечення, та відповідно до ст. 2 Закону України «Про загальнообов'язкове державне

пенсійне страхування» від 9 липня 2003 р., який набув чинності 1 січня 2004 р., система пенсійного забезпечення в Україні складається з таких рівнів:

- солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування;
- накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування;
- система недержавного пенсійного забезпечення.

Але солідарна система забезпечує пенсіонерам тільки мінімальні виплати. Зазвичай, вони становлять не більше 30-35 % від отриманого до виходу на пенсію середнього доходу працівника (рис. 2.1).

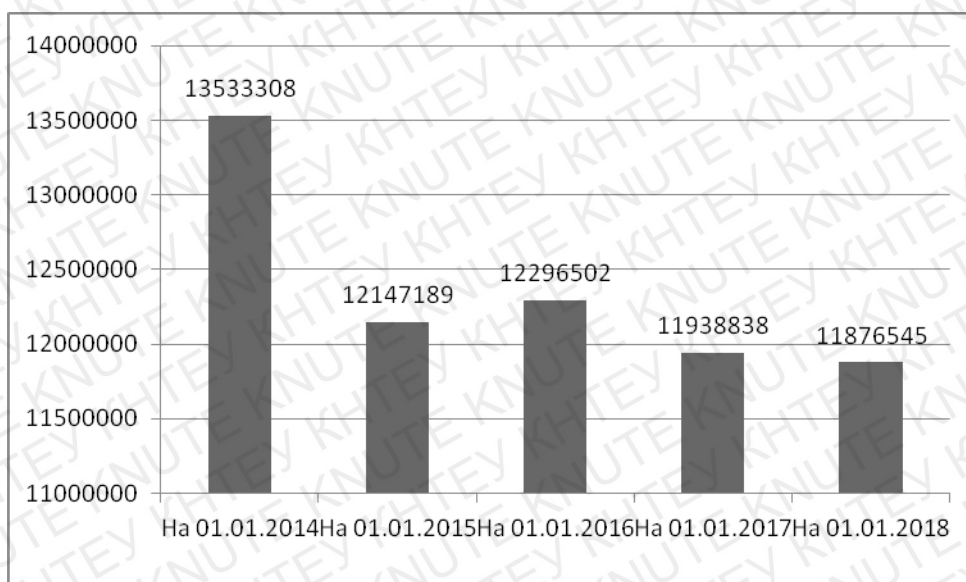

Рис. 2.1. Динаміка чисельності пенсіонерів в Україні за 2014 – 2018 рр., осіб.

Джерело: []

За 2016 рік власні надходження Пенсійного фонду становили 111,7 млрд грн. Фактичні власні надходження на 1,7 млрд грн перевищили запланований показник - виконання цього показника забезпечено на 101,6%.

Порівняно з 2015 року власні доходи Пенсійного фонду України зменшилися на 58,2 млрд грн (на 34,2%), що пов'язано зі зниженням розміру ставки ЄСВ та зменшенням частки його розподілу на пенсійне страхування [].

За джерелами надходжень власні кошти ПФУ у 2017 році розподілились таким чином:

- частина ЄСВ, розподілена на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування - 107,2 млрд грн (95,9% суми власних коштів);
- інші власні надходження - 4,5 млрд грн (4,1% суми власних коштів).

За даними Державної служби статистики України, більше 4 млн осіб, або кожен 4 працівник, працюють без оформлення трудових відносин (показник неформальної зайнятості населення становить 24,6%) [44].

Найбільше таких працівників у сільському господарстві (41,1%), торгівлі (21,1%), будівництві (14,9%), промисловості (6,0%) та транспорті (3,6%). Внаслідок неформальної зайнятості втрати Пенсійного фонду України на 2017 рік розрахунково становлять понад 30 млрд гривень [44].

У зв'язку з цим Пенсійним фондом постійно забезпечується моніторинг мінімізації страхувальниками доходів працівників та сплати ЄСВ, вживаються відповідні заходи реагування.

Питання детінізації зарплати та легалізації зайнятості є одним із пріоритетних напрямів і завдань затвердженої Урядом у 2016 році Стратегії модернізації та розвитку Пенсійного фонду України на період до 2020 року [1].

Пенсіонери становлять близько 30% населення України, і рівень пенсій великою мірою визначає загальний рівень добробуту. Номінальний розмір пенсій постійно зростає, але переважна частина цього зростання поглинається інфляцією (Додаток Б).

У січні 2017 р. середній розмір пенсії в Україні становив 1828 грн, що порівняно з 2000 р. номінально у 26,5 раза більше, але з коригуванням на інфляцію реальне зростання ледве сягає 3 разів. У перерахунку за офіційним курсом Національного банку України, розмір пенсії у січні 2017 р. становив 63 євро.

Співвідношення середнього розміру пенсії з прожитковим мінімумом для осіб, які втратили працездатність, характеризує рівень забезпечення державних гарантій, адже з 2005 р. цей прожитковий мінімум визначає

розмір мінімальної пенсії за віком. З 2008 р., коли гарантію мінімальної виплати було поширено на всі види пенсій, а до пенсійної формули додано множник 1,35% для кожного року стажу, середній розмір пенсії стабільно перевищує прожитковий мінімум у 1,5-1,7 рази. Однак після замороження прожиткового мінімуму впродовж 2014-2015 рр. це співвідношення не можна вважати об'єктивною характеристикою, оскільки сам прожитковий мінімум втратив адекватність. У січні 2017 р. законодавчо встановлений прожитковий мінімум для осіб, які втратили працездатність, становив 1247 грн, але з урахуванням фактичного рівня цін його вартість була майже вдвічі вищою - 2318 грн. Якщо орієнтуватися на цю реальну величину, середня пенсія становить лише 79% прожиткового мінімуму. Наразі законодавчо встановлений прожитковий мінімум перетворився на формальну, фіктивну величину, яка застосовується скоріше для гальмування, а не для індексації розмірів пенсій [].

Прив'язка віку призначення пенсії до тривалості набутого стажу (так званий коридор пенсійного віку) передбачає встановлення кількох вікових порогів за критеріями стажу. Після довгих дискусій, зупинилися на варіанті 60/63/65 років з поступовим підвищенням критеріїв стажу на 10 років за наведеною схемою (Додаток Г).

Одночасно з проголошенням посилення страхових принципів як засобу боротьби з тінізацією зайнятості та доходів проектувальники реформи запропонували низку заходів, відверто спрямованих на зменшення страхових відшкодувань. На початкових стадіях пропонувалося навіть вилучити із страхового покриття виплату пенсій по інвалідності та у зв'язку із втратою годувальника, перекинувши їх фінансування на державний бюджет. Тривалий час представники Мінсоцполітики наполягали на необхідності застосування «загальмованої» зарплатної бази (на рівні індексованих 3764,4 грн) для нарахування нових пенсій. Зрештою у проекті реформи залишилися дві норми цього напрямку:

- з пенсійної формули вилучається оцінка одного року стажу в розмірі 1,35%, яка виконувала роль мультиплікатора для індивідуальних

показників стажу та заробітку і давала змогу вивести основний розмір пенсії на рівень, вищий за прожитковий мінімум;

- фінансування дотягування основного розміру пенсії до законодавчо встановленого прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, перекладається на державний бюджет.

Зменшення страхового відшкодування полісімейкери називають вимушеним кроком у відповідь на різке зниження ставки ЄСВ у 2016 р. Однак варто нагадати, що зниження ЄСВ було ініційоване урядом (хоч і в іншому складі) і стосувалося роботодавців, тоді як внесок працівників було перенесено до податку на доходи фізичних осіб. Тобто роботодавці отримали чистий вигравш від зниження ЄСВ, а працівники втратили частину своїх як поточних, так і майбутніх доходів, - їм доведеться працювати довше за меншу винагороду [].

Як показує досвід реформи 2011 р., не варто надто сподіватися, що посилення вимог до страхового стажу чи інші заходи пенсійної реформи стимулюватимуть вихід із тіні та підвищення рівня зайнятості. Постійне посилення обмежень, встановлення недосяжних критеріїв та зменшення обсягу майбутнього відшкодування навпаки можуть відштовхнути населення. До того ж у ході інформаційної кампанії на вищому урядовому рівні було зроблено кілька гучних заяв на кшталт «Пенсійний фонд - банкрут», «солідарна система не здатна забезпечити гідних пенсій» і «пенсійна система на межі самознищення». На думку полісімейкерів, це мало переконати населення у нагальності реформ, а насправді такі дискредитуючі заяви лише посилили сумніви щодо доцільності участі у системі, яка невдовзі може припинити існування [].

2.2. Проблеми пенсійного страхування в Україні

Важливим показником ефективності пенсійного страхування в Україні та фінансової спроможності пенсійної системи країни є співвідношення пенсійних витрат і валового внутрішнього продукту (ВВП), які є основною базою наповнення його бюджету для здійснення пенсійних виплат, зокрема,

оплату праці найманих працівників та валовий внутрішній продукт. У 2016 році співвідношення видатків Пенсійного фонду на пенсійне забезпечення до ВВП порівняно з 2015 роком знизилось на 2,2% і склало 11,2% (рис. 2.2).

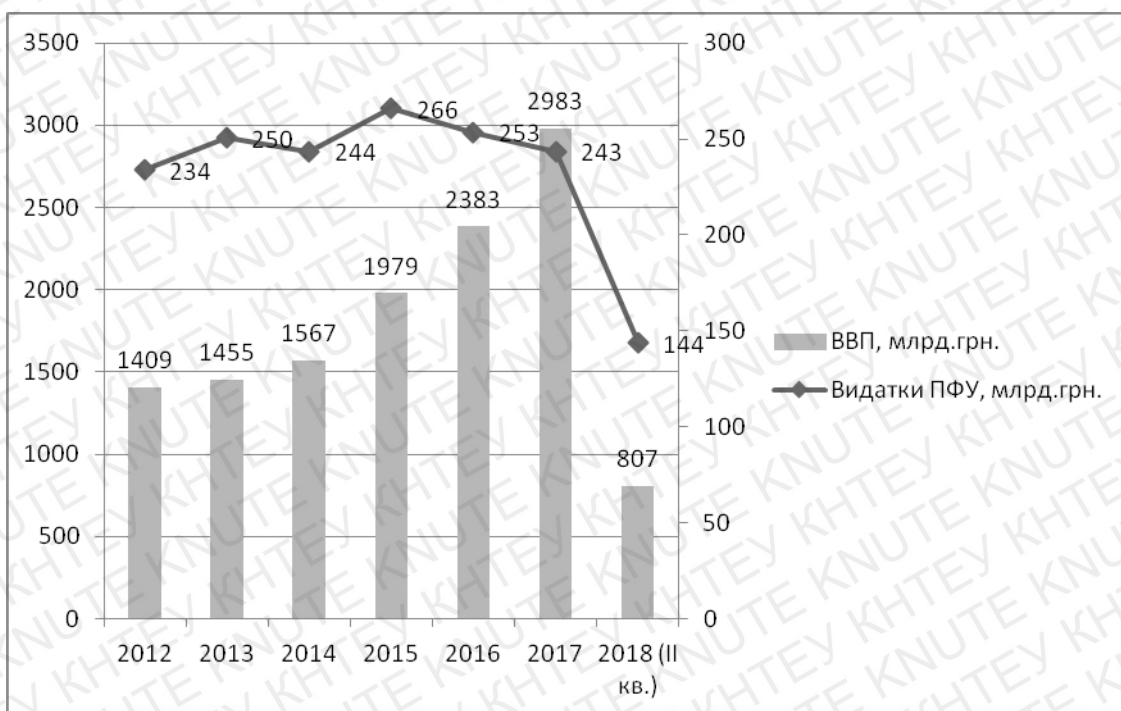

Рис. 2.2. Співвідношення видатків Пенсійного фонду України до ВВП за 2012-2018 рр., млрд. грн.

Джерело: []

Наведені дані свідчать, що незважаючи на поступове збільшення співвідношення видатків до ВВП протягом 2012-2013 рр. (до 16,4%), починаючи з 2014 року по теперішній час даний показник має негативну тенденцію (зменшення показника з 16,4% у 2013 році до 11,2% у 2016 році та 17,7 % у 2018 році). Аналіз системи пенсійного забезпечення в Україні дозволив визначити ряд проблем: низький рівень пенсійного забезпечення; наявність значних переваг та пільг у пенсійному забезпеченні окремих категорій працівників при однаковому рівні відрахувань на пенсійне забезпечення; несвоєчасна сплата страхового збору (внесків) до Пенсійного фонду України, що зумовило заборгованість з виплати пенсій.

Основними проблемами діючої системи пенсійного забезпечення є проблеми соціального характеру, а саме те, що діюча солідарна система

пенсійного забезпечення є соціально несправедливою — у першу чергу і найбільшою мірою стосовно найбідніших верств населення.

Діюча солідарна система пенсійного забезпечення є також економічно необґрунтованою і фінансово неспроможною, що, у свою чергу, відображає проблеми економічного характеру. Надмірно високі ставки пенсійних внесків спричиняють додаткове навантаження на економіку. З метою вирішення означених проблем постає необхідність реформування пенсійного забезпечення з урахуванням соціально-економічних та політичних змін в суспільстві. Метою реформування є посилення соціального захисту осіб, що втратили працездатність, забезпечення гідного рівня їх життя в результаті стійкого розвитку пенсійної системи [1].

Середній розмір пенсії в Україні на 1 січня 2018 року по регіонах України показано на рис. 2.3.

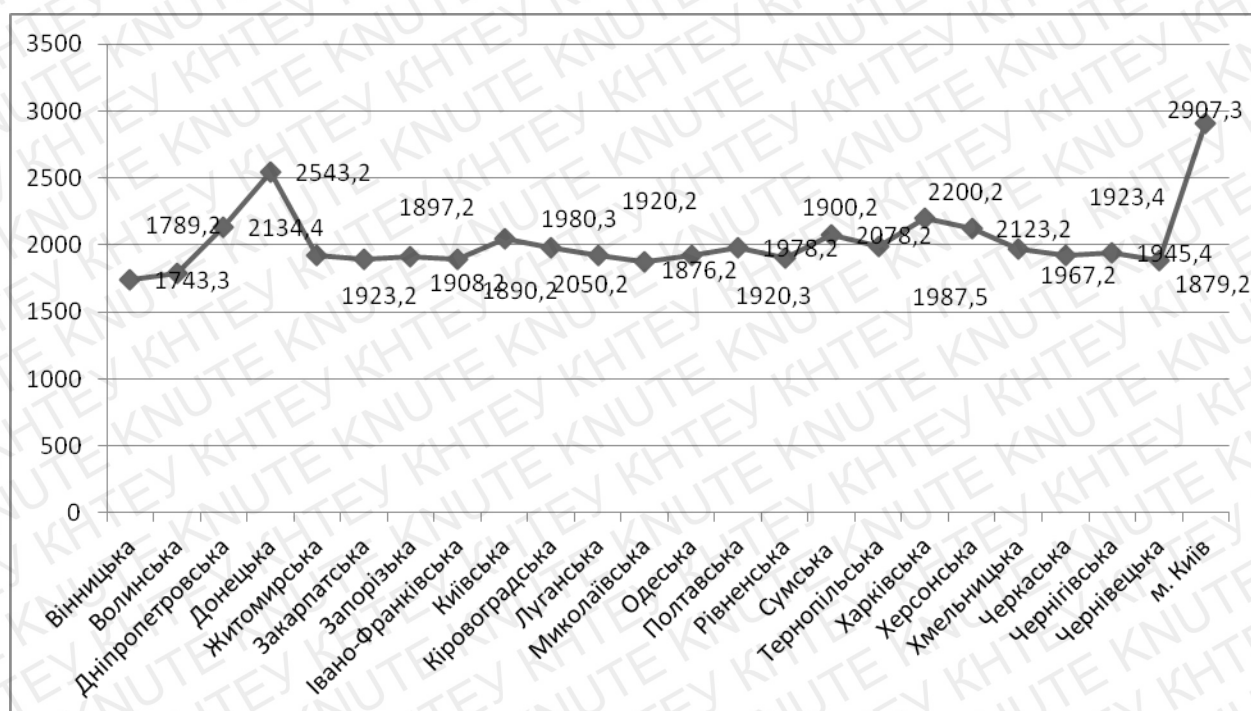

Рис. 2.3. Середній розмір пенсії в Україні станом на 1 січня 2018 року в регіональному розрізі, (грн.).

Джерело: [1]

Пенсійна реформа у разі її комплексного проведення може стати одним з реальних реформаторських кроків, адже пенсійні проблеми кардинально впливають на суспільні настрої, фінанси країни та економіку в цілому. Нова пенсійна система буде ґрунтуватися на простих і справедливих засадах призначення пенсії, в тому числі з першого рівня. Запровадження трирівневої пенсійної системи дозволить закласти міцний фундамент достойної пенсії для нинішніх та майбутніх поколінь.

Накопичувальними індивідуальними пенсійними рахунками на другому і третьому рівнях пенсійної системи буде охоплено більшість працівників, які вже через рік отримають перші виписки із своїх індивідуальних пенсійних рахунків і будуть пов'язувати наявність там реальних накопичень з пенсійною реформою. В країні з'явиться власне джерело довгострокових інвестиційних ресурсів, акумульованих накопичувальною складовою пенсійної системи.

Наявність ресурсів накопичувальної системи дозволить вітчизняним підприємствам, які будуть відповідати жорстким вимогам пенсійного законодавства, вже найближчим часом залучати внутрішні інвестиції у розвиток власного виробництва шляхом розміщення акцій в Україні, а не за кордоном. Поява потужного внутрішнього інвестора сприятиме росту фондового ринку, залученню інших внутрішніх інвесторів, а згодом - і іноземних.

Реформування пенсійної системи України відповідно до визначених принципів забезпечить досягнення таких результатів: забезпечення підвищення рівня життя пенсіонерів та впевненості у соціальному забезпеченні; створення результативної системи управління пенсійними грошовими потоками; фінансової стійкості та стабільності у сфері пенсійного страхування.

Загалом ситуація виглядає так, ніби пенсійна система України повернулася до стану початку 2000-х років, тобто до впровадження численних реформувань її параметрів. Це підриває довіру до пенсійної політики і значно ускладнює проведення подальших реформ, оскільки

переконати населення у необхідності змін стає дедалі важче []. У середині квітня 2016 р. в Україні відбулася зміна уряду, і вже за кілька місяців були анонсовані перші зміни у пенсійній політиці. Акценти зроблено на здійснення перерахунку пенсій з використанням більш актуальних показників зарплатної бази (так зване осучаснення) та посилення вимог до страхового стажу. Осучаснення пенсій має компенсувати втрати пенсіонерів від тривалого замороження індексації пенсій та усунути розрив між новими й раніше призначеними пенсіями. Посилення вимог до страхового стажу має сприяти посиленню зв'язку між страховою участю та розміром пенсії, а також стимулювати легалізацію зайнятості та доходів. Ці два напрями стали основою для розроблення урядового проекту пенсійної реформи []. Безсумнівно, обидва проголошені напрями є надзвичайно актуальними й об'єктивно необхідними для вирішення наявних проблем. Однак подальша конкретизація пропонованих заходів та механізмів їх реалізації виявили низку прогалин, що можуть негативно вплинути на результати.

Серед найбільших помилок та ризиків нового етапу пенсійної реформи слід зазначити такі. Незбалансована інформаційна кампанія. З усіх заходів реформи найбільше висвітлювався намір провести осучаснення пенсій. На думку полісімейкерів, це мало надати реформі привабливості в очах населення та сприяти її просуванню в парламенті. Гіперболізація ролі осучаснення дійшла до того, що реформаторський законопроект, а потім і прийнятий закон, отримали назву «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення пенсій», хоча переважна більшість заходів передбачає скоріше протилежне. Загалом інформаційна кампанія більше нагадувала рекламу та політичний піар, на шкоду роз'яснювально - виховній функції. Однобічне подання інформації формує невиправдані очікування, що зрештою можуть обернутися черговим розчаруванням та ще більшою недовірою [].

Звужене трактування причин несправедливої диференціації пенсій. Головною причиною необґрунтованих розривів у розмірах пенсій було оголошено різницю в показниках зарплатної бази, яка застосовується для

нарахування пенсій у різні роки. У поточному 2017 р. пенсії призначаються з бази 3764,4 грн, це середній по країні заробіток, з якого сплачені внески у попередні три роки - 2014, 2015, 2016. Переважна більшість пенсіонерів (загальної чисельності) мають зарплатну базу 1197,91 грн - у 2012 р. проводилося останнє осучаснення, тоді для всіх, хто вийшов на пенсію до 2008 р., пенсії були перераховані на середній заробіток, з якого сплачені внески у 2007 р. За однакових індивідуальних показників стажу й заробітку трикратна різниця в базі нарахування обумовлює істотно вищий результат пенсійної формули в нових пенсіонерів. Це позиціонувалося як найбільша несправедливість існуючої системи.

Щоб її усунути, пропонувалося провести перерахунок усіх наявних пенсій на зарплатній базі 3764,4 грн; надалі щороку індексувати ці 3764,4 грн відповідно до темпів інфляції та певного відсотку приросту зарплат і використовувати цю індексовану базу як для осучаснення призначених пенсій, так і для нарахування нових пенсій. Тоді у людей з різними датами виходу на пенсію, але з однаковими індивідуальними показниками стажу й заробітку, завжди буде однаковий розмір пенсій []. Вигадування «пенсійного велосипеда». Табу на підвищення пенсійного віку змусило полісімейкерів вишукувати інші способи обмеження потоку нових пенсіонерів. Ставку було зроблено на посилення вимог до страхового стажу при визначенні права на мінімальну пенсію та віку, який дає право на призначення пенсії. З 1 січня 2018 р. для нових пенсіонерів з неповним страховим стажем (менше 30 років для жінок, 35 років для чоловіків) гарантія мінімального розміру пенсії пропорційно до прожиткового мінімуму надаватиметься тільки після досягнення 65 років. До досягнення цього віку розмір їхньої пенсії дорівнюватиме результату пенсійної формули, тобто основному розміру пенсії без будь-яких дотацій [].

Знецінення пенсій істотно позначилося на їх ролі у формуванні доходів домогосподарств. Традиційно пенсії посідають друге за вагомістю місце (після зарплати) у структурі доходів домогосподарств України. У 2009-2013 рр., їх частка становила 23-24% загальних доходів домогосподарств, але

останніми роками знизилася до менше 20% (табл. 2.2). Роль пенсій, як і зарплат, зменшилася внаслідок поширення безготівкових субсидій на оплату житлово-комунальних послуг, електроенергії та палива. Питома вага цих субсидій у структурі загальних доходів зросла до 4,8% у 2016 р. (у 2010-2014 рр. - близько 0,5%), що пов'язано із чотирикратним зростанням цін на цей вид послуг.

Таблиця 2.2

Структура доходів домогосподарств України за 2010 – 2017 роки, %

Види доходів	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Заробітна плата	49,2	50,9	52,3	52,2	49,9	48,2	47,7	46,7
Підприємницький дохід	6,3	4,8	4,2	4,2	5,3	5,6	5,2	4,9
Пенсії	23,4	23,0	24,1	24,1	23,4	21,8	19,9	20,2
Допомоги, пільги, субсидії, надані готівкою	2,5	2,7	3,1	3,3	3,4	3,4	3,3	3,2
Доходи від власності	0,6	0,7	0,8	0,8	1,0	1,1	1,5	1,4
Грошова допомога від інших домогосподарств	4,8	5,1	4,4	4,4	4,6	5,6	5,3	5,2
Доходи від продажу продукції особистого селянського господарства	3,5	3,3	2,9	2,9	3,3	3,5	3,1	3
Вартість спожитої продукції, виробленої в особистому селянському господарстві	4,9	4,7	3,7	4,1	4,7	5,2	5,0	4,8
Безготівкові пільги та субсидії на оплату житлово-комунальних послуг, електроенергії та палива	0,5	0,6	0,6	0,5	0,4	1,3	4,8	4,7
Інші доходи	3,9	4,3	4,2	3,5	4,0	4,3	4,2	5,9
Разом	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Джерело: Дані статистичних збірників «Витрати і ресурси домогосподарств України» за відповідні роки, офіційний веб-сайт Держстату України. http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2017/zb/07/zb_vrdu2017xl.zip

Наразі понад 40% домогосподарств України є отримувачами безготівкових субсидій на оплату житлово-комунальних послуг, електроенергії та палива, і щонайменше половину з них становлять домогосподарства пенсіонерів []. Гальмування індексації пенсій призвело до швидкого

зменшення пенсійних видатків по відношенню до ВВП. Якщо у 2008-2013 рр. видатки Пенсійного фонду сягали 16-17% ВВП, то у 2015 р. вони зменшилися до 13,4% ВВП, а у 2016 р. - до 10,6%. Зміна ключових співвідношень, що характеризують розподіл і перерозподіл доходів, свідчить про те, що тягар кризи значною мірою був перекладений на пенсіонерів. Враховуючи, що за 2014-2015 рр. спад реального ВВП сягнув 15%, реальної зарплати - 25%, масштаби падіння реальних доходів пенсіонерів виглядають просто катастрофічними. Реальний розмір пенсії продовжував знижуватися навіть у 2016 р. (коли практично усі макроекономічні показники вже повернулися до зростання), і загалом за три роки знизився на понад 40% [1].

Таким чином, на підставі оцінки сучасного стану розвитку пенсійної системи України виділено ключові проблеми пенсійного забезпечення: низький рівень пенсійного забезпечення; несвоєчасна сплата страхового збору (внесків) до Пенсійного фонду України; відсутність ефективних заходів уряду, спрямованих на збільшення власних надходжень пенсійної системи; соціально несправедлива, економічно необґрунтована і фінансово неспроможна діюча солідарна система. З метою посилення соціального захисту громадян визначено принципи реалізації процесу реформування пенсійної системи України, до яких можна віднести: соціальна справедливість, прийнятність, розуміння та підтримка реформи широкими верствами населення; свобода вибору, підвищення зацікавленості і відповідальності громадян за свій добробут у старості; економічна обґрунтованість та фінансова спроможність стійкості пенсійної системи; сприяння зростанню національних заощаджень та економічному розвитку країни; захищеність від політичних ризиків.

Реформування пенсійної системи України відповідно до визначених принципів забезпечить створення результативної системи управління пенсійними грошовими потоками, фінансової стійкості та стабілізації пенсійної системи.

3.1. Шляхи вдосконалення вітчизняного пенсійного страхування

Основним завданням проведення пенсійної реформи в Україні є вирішення цілої низки проблем щодо забезпечення справедливого розподілу пенсійних коштів, впровадження і розвитку накопичувального пенсійного забезпечення, а, отже, і стабілізації фінансового стану державного бюджету і ліквідації надмірних розривів у розмірах пенсій із солідарної системи.

Головне завдання будь-якої пенсійної системи - створення умов щодо забезпечення громадян гідною доходом в старості, розмір якого повинен відповідати особистому внеску кожного. При цьому сама система не повинна надавати надлишковий тиск на державні фінанси, суб'єкти господарювання та працюючих громадян, тобто бути тягарем для розвитку держави.

Крім того, сучасна пенсійна система може і повинна бути основним джерелом довгострокових фінансових ресурсів для економіки країни. До побудови такої пенсійної системи країна може рухатися дуже повільно. Причому на швидкість руху можуть впливати багато фактором, як економічних, так і політичних. На жаль, пенсійна система України зазначеним вимогам поки не відповідає.

В основі організаційних принципів будь-якої пенсійної системи лежить: страхування, забезпечення і опіка (допомога). Всі три принципи організації пенсійних систем в країнах з ринковою економікою займають своє місце в соціальній політиці держави. Їх не можна протиставляти один одному. Тільки завдяки об'єднанню цих принципів, взаємодії страхування, забезпечення і опіки система соціального страхування здатна ефективно виконувати свої завдання в цілому [].

У світовій практиці має місце дві основні системи організації пенсійного страхування: розподільча (солідарна) і накопичувальна. Першу,

іноді ще називають договором поколінь. Вона може діяти тільки при виконанні певної умови, а саме, коли нинішні платники пенсійних внесків фінансують діючих пенсіонерів. Тобто, в даному випадку, організація пенсії - це забезпечення довгострокового контракту між нинішньому працездатному населенням, яке сплачує страхові внески, і тим поколінням, яке на увазі свого похилого віку (або втрату працездатності) не може приймати участь в даній системі (вже не платять страхові внески), але в минулому вони вже містили непрацездатних осіб попереднього періоду через цю ж систему соціальних відрахувань.

Однак, демографічна ситуація, яка складається в світі, змушує держави задуматися про реформування і трансформації існуючих пенсійних систем, щоб в повному обсязі виконувати поставлені перед ними завдання і функції по пенсійному забезпеченню своїх громадян.

Пенсійна система, в залежності від принципів і ступеня надання соціальних гарантій і втручання держави в пенсійне забезпечення своїх громадян, може бути дво- або трирівнева. Як правило, перший рівень - це солідарна (розподільча) система обов'язкового державного пенсійного страхування; другий рівень - накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування; і, третій - система недержавного пенсійного забезпечення (яке проводиться на добровільних засадах).

Впровадження накопичувальних систем пенсійного забезпечення в багатьох країнах світу проводиться для того, щоб захистити працююче покоління громадян від демографічної кризи шляхом перенаправлення частини страхових внесків, відокремлених від солідарної пенсійної системи, на рахунок конкретних застрахованих учасників даної системи.

Питання про загрозу старіння населення для стійкості пенсійних систем в країнах Європи було поставлено ще в середині ХХ в. Однак після обговорення цієї проблеми не були прийняті політичні рішення, зокрема заходи щодо реформування пенсійних систем [1].

Майбутні демографічні зміни неминуче матимуть численні соціальні і економічні наслідки [].

- Зміщення структури попиту через зміну вікової структури населення.

- Зміна обсягу і структури заощаджень. Оскільки періоди формування та використання заощаджень чергуються, зрушення у віковій структурі населення істотно впливають на їх динаміку. При цьому відзначимо, що скорочення питомої ваги молодших груп знижує навантаження на працююче населення, а зростання чисельності старших груп створює додаткове навантаження на державні фінанси, збільшуючи потребу в трансфертах з бюджету. Як наслідок, змінюються попит на фінансові активи і їх вартість, також ринкові процентні ставки.

- Зниження пропозиції праці через старіння населення. Зокрема, зміна чисельності населення при незмінних показниках трудової активності призведе до скорочення чисельності економічно активного населення на 20 млн. Чоловік. При тій же продуктивності праці це уповільнює зростання ВВП на душу населення. Відповідно, при інших рівних умовах, старіння уповільнює зростання рівня життя.

- Значне збільшення потреби в бюджетних ресурсах внаслідок зростання частки населення похилого віку.

Істотна зміна потоків фінансових ресурсів і зобов'язань між поколіннями. Так, «легкий» спосіб вирішення бюджетних проблем, обумовлених демографічними тенденціями, полягає в нарощуванні державного боргу. Інший канал порушення балансу міжпоколенческих відносин пов'язаний зі зміною співвідношення між чисельністю працівників і пенсіонерів в умовах розподільної пенсійної системи [].

В даний час загально визнано, що практично у всіх країнах головною довгострокову загрозу бюджетної стабільності представляє старіння населення []. Величина очікуваних зрушень в його віковій структурі в

поєднанні з підвищеними витратами для літніх визначають масштабність необхідних додаткових витрат [].

Тому на нашу думку є три принципових способу (шляху) рішення перерахованих вище проблем:

Перший шлях: адаптація до погіршення демографічної ситуації за рахунок залучення додаткових ресурсів, тобто збільшення фінансування за рахунок державного бюджету або підвищення пенсійних внесків. Необхідні ресурси дуже великі, крім того вони будуть збільшуватися пропорційно погіршення демографічної ситуації. Крім цього, при збільшенні фінансування, підвищується податкове навантаження на наступні покоління, і так по наростаючій щодо наступних поколінь. Свого роду - це шлях побудови державної піраміди і дорога в нікуди.

Другий шлях: що використовують багато країн світу, пов'язаний з обмеженням зростання пенсійних зобов'язань держави. Полягає у використанні таких методів, як: жорстка індексація вже призначених пенсій на інфляцію, корекція розмірів знову призначуваних пенсій і т.д. Або ж введення накопичувальних систем, які влаштовані так, що в них в принципі не може виникнути надлишкових зобов'язань держави.

Третій шлях: корекція співвідношення між числом платників (внесків і податків) і кількістю пенсіонерів. Систематичним способом такої корекції є підвищення пенсійного віку. При регулярній коригування пенсійного віку для збереження співвідношення між тривалістю терміну працездатності (роботи) і перебування на пенсії, тобто Числом працюючих громадян і пенсіонерів (коефіцієнт заміщення).

Коефіцієнт заміщення найкраще розглядати як показник ролі страхування в пенсійній системі. Він показує, до якої міри пенсійні системи спрямовані на збереження індивідуального рівня життя працівника, який переходить з категорії зайнятих в категорію пенсіонерів [].

Коефіцієнт заміщення, тобто відношення пенсії до заробітної плати, дорівнює ставці пенсійних внесків, поділеній на коефіцієнт вікової

навантаження (який визначається як число пенсіонерів, що припадають на одного працівника). Три ці величини пов'язані тотожністю, тому, коли змінюється одна з них, дві інші не можуть залишатися стабільними [].

Робота, пов'язана з Пенсійною реформою в Україні почалася ще з 2004 року і триває по сьогоднішній день. Вона передбачає перехід відтепер існуючої солідарної до трирівневої системи, яка складається з солідарної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування та системи недержавного пенсійного забезпечення [].

Сьогодні в Україні склалася катастрофічна демографічна ситуація коли кількість працюючих людей на кілька сот тисяч більше пенсіонерів. Такого співвідношення не існує ні в одній країні пострадянського простору, Західної Європи та Японії. Такий стан справ в найближчі роки стане серйозним випробуванням для України, так як з одного боку існує сильна депопуляція населення, а з іншого боку очікувані зміни, пов'язані з реформою пенсійної системи, вимагають молодшої крові, яка буде працювати і активно вливатися в життя, для забезпечення позитивних результатів пов'язаних з цією реформою.

Таким чином, головними факторами, які можуть гарантувати успішність проведеної в Україні пенсійної реформи є ідеологія європейської соціал-демократії з урахуванням пострадянського менталітету місцевого населення, а саме:

- справедливий розподіл благ: висока заробітна плата і пенсії;
- солідарність нації: об'єднання інтересів сучасного і наступних поколінь при введенні змін в системі пенсійного забезпечення;
- негайне введення обов'язкового накопичувального рівня пенсійного забезпечення, для розвантаження солідарної системи. При цьому забезпечити паралельне просування всіх трьох рівнів пенсійного забезпечення, зважаючи на ситуацію демографічної ситуації в Україні та в світі;

- ліквідація диспропорцій у розмірах пенсій: розмір солідарної пенсії повинен залежати тільки від розміру зарплати і трудового стажу. Різниця між мінімальною та максимальною пенсією, не більше 4 разів (доплати до пенсій, соціальна допомога по інвалідності, державні виплати за заслуги тощо не повинні проводитися за рахунок солідарної системи);
- диверсифікація системи пенсійного страхування не менше ніж на три рівні забезпечення старості та непрацездатності: мінімально гарантованого, накопичувального і страхового;
- свобода можливості вибору громадянами України пенсійної програми та державного або недержавного пенсійного забезпечення;
- посилення інформування населення про процес реформи та її наслідків для держави і населення: головну роль тут необхідно відвести мас-медіа та науці;
- побудова системи гарантування заощадження пенсійних накопичень: за рахунок страхування відповідальності компаній з управління активами, які здійснюють управління активами II рівня, створення спеціалізованого фонду гарантування і гарантії держави;
- удосконалення системи адміністрування II рівня системи пенсійного забезпечення: підвищення рівня кваліфікації фахівців установ, допущених до адміністрування та управління пенсійними активами II і III рівнів;
- розвиток фондового ринку в Україні: для розширення можливостей по розміщенню пенсійних активів та інвестицій в реальний сектор економіки країни;
- введення Соціального Кодексу: для уніфікації всіх законів, які регламентують соціальну сферу українського суспільства (і пенсійне забезпечення, і соціальну допомогу (субсидії, пільги, одноразові виплати і т.д.);
- вирішення проблеми дефіциту базової державної солідарної системи пенсійного забезпечення економічними, а не адміністративними

методами: перш за все усунення тіньової заробітної плати, підвищення рівня зайнятості населення;

- лібералізація податкової політики: зменшення базису на відрахування податків від бізнесу (сьогодні він становить 37-42%), який безпосередньо залежить від фонду оплати праці, і відповідно гальмує збільшення заробітних плат. Податки на заробітну плату є однією з основних перешкод в реалізації пенсійної реформи.

У нашій країні в ході ринкової реформи державна пенсійна політика послідовно проводить курс на загальне обов'язкове пенсійне забезпечення на основі страхових принципів. Страхові принципи, як це передбачає теорія і показує світова практика, повинні чітко проявлятися в двох базових позиціях. Еквівалентність державних пенсійних зобов'язань накопиченим пенсійним прав застрахованих осіб. Відповідно, пенсійна система повинна відповідати наступним вимогам:

- державна гарантія мінімального рівня матеріального забезпечення пенсіонерів при настанні страхових випадків (не нижче мінімального розміру всіх видів пенсії);

- довгострокова фінансова забезпеченість страхових пенсійних зобов'язань за всіма видами трудових пенсій, тобто актуарна (не тільки поточна - коротко- і середньострокова, але й протягом усього «пенсійного циклу» - не менше 70 років) збалансованість пенсійного бюджету;

- еквівалентність (актуарна відповідність) державних пенсійних зобов'язань накопиченим (страховим) пенсійним правам застрахованих громадян.

Одночасно з цим у всіх західних країнах вклад накопичувальних форм пенсійного забезпечення стає все більш і більш вагомим не лише у формуванні пенсійних прав громадян, а й в цілому для економіки країни. Так, частка накопичувальних пенсій в заміщенні втраченого заробітку часто перевищує розподільну складову. Однак слід підкреслити, що абсолютна

більшість національних пенсійних систем застосовує тільки добровільні чи корпоративні форми пенсійних накопичень, а не загальні і примусові.

На встановлення межі пенсійного віку впливає ряд факторів, серед них і тривалість життя. Тенденція його збільшення спостерігається протягом останніх 150 років. У більшості країн, де пенсійний вік гендерно диференційований, були здійснені або прийняті рішення про вирівнювання пенсійного віку для чоловіків і жінок. Крім чисто економічного обґрунтування (збільшення чисельності платників, скорочення чисельності одержувачів і збільшення коефіцієнта системної підтримки), цей процес має і соціальну складову.

Єдині правила пенсійного забезпечення диктуються неприпустимістю дискримінації за статтю і вимогам рівноправності для обох статей. Крім того, більш ранній вихід на пенсію ставить жінок у нерівне становище з чоловіками і частково пояснює більш низький рівень пенсій за рахунок скороченої тривалості страхового стажу. Тенденція до встановлення єдиного пенсійного віку для обох статей вже має стійкий характер у країнах Західної та центральної Європи [1].

Незважаючи на те, що підвищення пенсійного віку вже відбулося або відбудеться найближчим часом, ряд країн відтягують вирішення цього питання. Однак чим далі відкладається вирішення цієї проблеми, тим вище його вартість і тим більш непопулярні заходи належить приймати в майбутньому. Але проблема фінансової залежності розподільчої моделі пенсійної системи в Україні не може бути вирішена шляхом підвищення пенсійного віку з наступних підстав.

По-перше, низька очікувана тривалість життя, особливо у чоловіків призведе до того, що частина застрахованих осіб не доживе до моменту призначення пенсії і не зможе скористатися своїми пенсійними правами.

Отже, більшість населення буде позбавлене права отримання свого страхового забезпечення, гарантованого Конституцією і міжнародними конвенціями про соціальне забезпечення. Менш критично положення з

жіночим населенням країни. Тому можна зробити висновок, що за демографічними характеристиками збільшення віку для жінок в принципі можливо, проте, з позицій макроекономічних і соціально-трудо­вих параметрів цей процес повинен бути прорахований і обґрунтований.

По-друге, високий рівень інвалідизації населення при підвищенні загально­встановленого пенсійного віку викличе різкий стрибок числа одержувачів пенсій по інвалідності [].

По-третє, за розрахунками, незначний економічний ефект від підвищення пенсійного віку може спостерігатися лише в перші 10-15 років реформи (залежно від варіанту підвищення віку), після чого пенсійна система почне нести зростаючі додаткові витрати. Ці висновки підтверджуються досвідом Німеччини, Польщі та ін. Європейських країн, які підвищили пенсійний вік.

По-четверте, підвищення пенсійного віку в українських умовах може спричинити за собою зростання безробіття серед молоді, оскільки літні люди будуть довше займати робочі місця через більш високу конкурентоспроможність. Іншим наслідком цього процесу буде скорочення тривалості страхового стажу і, як наслідок, зниження розмірів пенсій у молодшого покоління через більш пізнього вступу в трудові відносини []. SWOT-аналіз нової пенсійної системи подано в додатку В.

З метою удосконалення управління фінансами Пенсійного фонду планується створення єдиної автоматизованої системи управління та контролю за фінансами Пенсійного фонду, що дозволить проводити постійний моніторинг ефективності використання коштів Фонду. Завдяки цій системі розширюватимуться можливості використання персоніфікованих даних застрахованих осіб про сплату внесків до Пенсійного фонду. Зокрема, передбачається використання цих даних для виявлення ознак тіньової зайнятості та інформування громадян про їхні набуті пенсійні права, про стаж і заробіток.

Передбачається, що з початку 2017 року шляхом об'єднання буде скорочено ще 255 управлінь, проте кількість відділів обслуговування громадян та їх чисельність залишиться незмінною. Гранична чисельність працівників органів Фонду додатково має скоротитися на 2000 осіб. При цьому скорочується керівний і адміністративний склад таких управлінь.

У свою чергу, запровадження новітніх інформаційних технологій і технічного переоснащення територіальних органів Пенсійного фонду приведе до оптимізації адміністративних видатків, які будуть рефінансовані на модернізацію системи []. Кабінетом Міністрів України 01 грудня 2017 року прийнято постанову № 901 «Про внесення змін до бюджету Пенсійного фонду України на 2017 рік». Змінами передбачено збільшення надходжень власних коштів, а саме, суми єдиного внеску, розподіленої на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, на 20,1 млрд грн, та зменшення асигнувань з Державного бюджету України на суму 7 856,8 млрд гривень.

Загалом зростання доходної частини бюджету Пенсійного фонду України на 2017 рік в результаті змін відбувається на 12,3 млрд гривень. Видатки бюджету Пенсійного фонду України зростають на суму 12,3 млрд грн та залишок коштів на кінець року збільшується на 10,8 млн гривень. Прийняті зазначеною постановою Кабінету Міністрів України зміни сприятимуть забезпеченню своєчасних виплат, що здійснюються Пенсійним фондом України, та реалізації відповідних законодавчих актів.

Реформування пенсійної системи України та розвиток недержавного пенсійного забезпечення (НПЗ) є пріоритетними напрямками державної політики у сфері покращення соціального захисту населення. Світова практика свідчить про те, що основними суб'єктами, які здатні акумулювати значні обсяги фінансових ресурсів, перетворювати їх на інвестиційний капітал та ефективно примножувати, є недержавні пенсійні фонди (НПФ).

Визначення особливостей розвитку ринку фінансових послуг недержавних пенсійних фондів в Україні виступає надзвичайно важливим

напрямом досліджень на сучасному етапі. Рівень розвитку недержавного пенсійного забезпечення є показником економічного та соціального становища населення країни.

Недержавні пенсійні фонди - це спеціалізовані фінансові установи, основним завданням яких є збір і акумуляція грошових коштів, призначених для пенсійного забезпечення громадян при досягненні ними певного віку [].

За формою власності вони можуть бути приватними або державними. Приватні пенсійні фонди створюються різними фірмами і корпораціями для виплати пенсій та допомог своїм робітникам службовцям. Кошти цих фондів формуються за рахунок регулярних відрахувань із заробітної плати працівників, відрахувань з прибутку підприємств, а також за рахунок прибутку від операцій самих фондів.

Пенсійні фонди можуть функціонувати як самостійні юридичні особи, однак частіше вони знаходяться під контролем корпорацій, що їх створили, або перебувають у довірчому управлінні траствідділів комерційних банків чи страхових компаній. Якщо страховій компанії доручається не лише управління акумульованими коштами фондів, тобто їх активними операціями, але й врегулювання усіх зобов'язань за пасивами, то такий пенсійний фонд вважається застрахованим. В усіх інших випадках фонд є незастрахованим.

Недержавна пенсійна система є надійним, а в більшості випадків і пільговим засобом забезпечення після виходу на пенсію вищого життєвого рівня, ніж той, який спроможна забезпечити лише солідарна система. Інша, не менш важлива функція недержавної пенсійної системи полягає в тому, що вона, як підкреслює багато дослідників, є джерелом довготермінових інвестицій, необхідних для економічного розвитку країни. Акумулюючи заощадження населення в рамках пенсійних програм та інвестуючи їх у різні фінансові інструменти, пенсійні фонди здійснюють довгострокове фінансування економіки.

Вкладники пенсійних фондів зацікавлені в захисті грошових коштів від інфляції та зростанні своїх доходів, що є спонукальними мотивами для інвестиційної діяльності фондів. Пенсійні фонди завжди були консервативними інвесторами, інвестуючи переважно в державні високонадійні цінні папери, але починаючи із 70-х років інвестиційна політика змінилася пенсійні фонди стали активно вкладати кошти у цінні папери приватних корпорацій, похідні цінні папери, нерухомість, інструменти грошового ринку, фонди венчурного капіталу [].

Корпоративний пенсійний фонд - організаторами такого фонду можуть бути юридичні особи - працедавці, з якими можуть співробітничати працедавці-платники (представники які здійснюють розпорядження по внесках співробітників). Учасниками такого фонду можуть бути тільки фізичні особи які співробітничать з працедавцями-засновниками і працедавцями-платниками []. Такий варіант є вигідним для підприємств, чисельністю працівників більше 1000 осіб, оскільки, як показує міжнародний досвід, заснування корпоративного пенсійного фонду вимагає значних витрат.

Альтернативою йому є утворення професійних пенсійних фондів, засновниками яких можуть бути як профспілки так і об'єднання роботодавців []. Професійний пенсійний фонд - організаторами такого фонду можуть бути об'єднання юридичних осіб - працедавців або фізичних осіб, включаючи профспілки або фізичних осіб, які займаються однією професійною діяльністю. На сьогоднішній день найбільшою популярністю користується відкриті НПФ, унаслідок того, що характеристики таких фондів відповідають інтересам професійних учасників фінансового ринку, перш за все як об'єкт бізнесу. Тоді як інші види фондів ближче стоять до корпоративних інтересів засновників-працедавців.

На сьогодні питання забезпечення достатнього рівня життя осіб, які досягли пенсійного віку, стоїть досить гостро практично в кожній країні. За останні роки пенсійне забезпечення в більшості країнах світу зазнало багато

змін. У міжнародній практиці створені та застосовуються нові пенсійні системи, які формуються на не бюджетній основі. За даними Організації економічного розвитку і співробітництва на недержавні пенсії в країнах-членах ОЕСР припадає 21,6% пенсійних виплат, відмічається поступове збільшення частки недержавного пенсійного забезпечення в загальній структурі.

Більш широке застосування подібних підходів до пенсійного забезпечення в Україні дозволило б знизити рівень соціальної напруги в суспільстві та підвищити рівень життя осіб пенсійного віку, сприяло б підвищенню мотивації робітників до праці та більш дбайливого ставленню працедавців до людського капіталу. Ще 20 років тому виникнення накопичувальних фондів відбувався безсистемно, можна сказати випадково. Роль лідерів у розробці пенсійних програм взяли на себе приватні компанії - роботодавці, залишивши уряду регулюючу роль []. Сьогодні регульований державою і фінансований роботодавцями та приватними особами накопичувальний пенсійний план починає відігравати все більш важливу роль.

Підвищення ролі НПФ у пенсійному забезпеченні дослідники пов'язують, у першу чергу, зі зміною курсу пенсійної системи більшості країн світу в бік накопичувальних принципів. Метою розпочатих в багатьох країнах наприкінці ХХ ст. пенсійних реформ є побудова в кожній окремо взятій державі оновленої системи пенсійного забезпечення, яка відповідає загальносвітовим вимогам і враховує економічну, політичну та демографічну ситуацію, що суттєво змінилася в останні роки. В офіційних документах ЄС для здійснення переходу до накопичувальної системи встановлені конкретні цілі, що охоплюють період з 1998 по 2020 рік.

Передбачається, що за цей період частка в пенсійних виплатах державної розподільної системи знизиться з 84% до 64%, набагато зросте роль накопичувального елемента (з 12% до 29%), а незначна сьогодні частка добровільного пенсійного забезпечення потроїться (з 1,5% до 4,5%). При

цьому сума приватних пенсійних активів зростає з 2 до 11,8 млрд євро в 2020 році [].

Дослідивши прояви фінансової кризи було виявлено низку проблем на ринках фінансових послуг, серед яких: недостатня капіталізація фінансових установ, недосконалість вимог до якості та диверсифікації і ліквідності активів для окремих фінансових ринків, дисбаланс між очікуваною доходністю і спроможністю компенсувати прийняті ризики, низька ефективність системи захисту прав споживачів фінансових послуг, низький рівень прозорості діяльності фінансових установ, недостатня інституційна спроможність інститутів державного регулювання, що негативно позначилося на здатності вживати ефективних заходів з нагляду та регулювання ринків фінансових послуг.

До основних чинників, які більшою мірою впливали на розвиток кризових явищ у небанківському фінансовому секторі, слід віднести мораторій на дострокову видачу банківських депозитів, запровадження якого, в свою чергу, мало наслідком ланцюгову реакцію у небанківському сегменті кредитних установ та «замороження» активів НПФ [, с. 158].

До основних причин недостатнього розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні можна віднести [, с. 44]:

- низький рівень доходності пенсійних активів;
- законодавчу неврегульованість окремих питань діяльності ринку недержавного пенсійного забезпечення;
- низький рівень довіри населення до недержавного пенсійного забезпечення, банківської системи та інших фінансових установ;
- недостатню заінтересованість роботодавців у фінансуванні недержавних пенсійних програм для працівників;
- низький фінансовий рівень спроможності громадян для участі у системі недержавного пенсійного забезпечення;

- обмежений вибір фінансових інструментів, придатних для інвестування в них пенсійних коштів, унаслідок відставання розвитку ринку капіталу від потреб інституційних інвесторів;
- низький рівень роз'яснювальної роботи щодо змісту та ролі системи накопичувального пенсійного забезпечення в суспільстві та недостатність її фінансування.

Усунувши ці причини, а також здійснивши низку заходів нормативно-правового та організаційного характеру, можна суттєво стимулювати подальший розвиток ринку недержавного пенсійного забезпечення.

Отже, багато фахівців з фінансових ринків, та й звичайні громадяни, сходяться на думці про низьку соціальну ефективність діючої пенсійної системи України, криза якої буде тільки збільшуватися з кожним роком. Для більш ефективного розвитку пенсійної системи необхідно враховувати практику розвитку пенсійного забезпечення розвинених країн:

1. В Україні доцільно розвивати систему корпоративних пенсій, так як фінансова складова діючої системи пенсійного забезпечення є недостатньою (в даний час підприємства згодні допомогти своїм працівникам накопичити на гідну пенсію, але натомість отримати пільги в оподаткуванні).

2. Доцільне підвищення активності населення в частині накопичення особистої недержавної пенсії. Для цього необхідна система гарантій збереження заощаджень у формі забезпечення реальними, а не тільки фінансовими активами. Крім того, гарантована норма прибутковості на вкладений капітал повинна бути не менше процентної ставки по депозитах.

3. Необхідне збереження розподільчої частини пенсії як гарантії її мінімального розміру. Це можливо за рахунок підвищення прибутковості від економічної діяльності держави.

3.2. Оптимізація функціонування пенсійного страхування в Україні

Як можемо спостерігати за останні десятиліття, в Європі існує тенденція щодо підвищення тривалості життя поряд із зниженням народжуваності. Це породжує значні проблеми в пенсійних системах. Щодо України, то в нас теж спостерігається низька народжуваність, проте, на жаль, тривалість життя продовжує бути значно нижчою за рівень, який встановлений у європейських країнах. Все це обумовлює високий ступінь навантаження в демографічному плані на осіб працездатного віку з боку пенсіонерів (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Демографічне навантаження на населення працездатного віку
(все населення, на 1000 осіб працездатного віку, прогноз)

Роки	Діти	Населення пенсійного віку	Все населення молодше і старше працездатного віку
1997	378	409	787
1998	370	411	781
2001	333	391	725
2006	281	367	648
2011	279	390	669
2016	301	446	747
2021	317	509	826
2026	312	561	873

Джерело: []

Прогноз демографічного розвитку України, який було здійснено фахівцями ООН. Згідно даних, зростання чисельності населення пенсійного віку очікується до 2050 року (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Прогноз чисельності населення України

тис. осіб в середньому за рік

Роки	Всього	З них:	
		працездатного віку	пенсійного віку
2001	48415,5	27984,7	11492,8
2005	47447,8	28706,1	11204,9
2010	46008,5	28091,9	11377,5
2015	44616,5	26570,7	11840,1
2020	43150,8	24905,7	12273,8
2025	41741,2	23716,9	12534,4

Продовження Таблиці 3.2

2030	40536,2	22566,3	12950,5
2035	39280,5	21066,1	13475,8
2040	38526,3	19533,0	14328,0

Джерело: []

Як можемо спостерігати із табл. 3.3, в Україні практично найнижчий пенсійний вік. Тому варто очікувати на незначне його підвищення в найближчий період. І чим швидше пройде повноцінна реформа пенсійної системи, тим простіше буде пристосувати українське законодавство до європейського.

Таблиця 3.3

Офіційний вік виходу на пенсію в деяких країнах світу

Країни	Офіційний вік виходу на пенсію, встановлений у країні		Зміни, які передбачаються, примітки
	Чоловіки	Жінки	
Велика Британія	68	60	Пенсійний вік для жінок досягне 65 років у листопаді 2018 року. До квітня 2020 року пенсійний вік як для чоловіків, так і для жінок буде підвищено до 66 років. До 2028 року буде вироблено підвищення до 68 років до 2035 року, і до 69 років до 2048 році.
Данія	67	67	Пропозиція підвищити пенсійний вік до 68 років до 2030 року.
Німеччина	67	67	Починаючи з січня 2012 року, пенсійний вік збільшуватиметься з 65 до 67 років до 2029 року поетапно, тобто щорічно на один-два місяці.
Польща	65	60	Чоловіки виходитимуть на пенсію у 67 років вже з 2020 року, жінки - з 2040-го.
Росія	60	55	Обговорюється підвищення пенсійного віку.
США	65	65	
Україна	60	57	Починаючи з 2010 року пенсійний вік для чоловік-службовців підвищено до 62 років, вік виходу на пенсію для жінок зростає до 60 років.
Фінляндія	63	63	Пенсійний вік є гнучким - від 63 та до 68 років.
Чехія	62 р. 8 м.	57-61 р. 8 м.	Пенсійний вік залежить від кількості дітей.
Франція	60	60	
Ірландія	66	66	В 2021 році - 67 років, в 2028 - 68.
Угорщина	62	62	Підвищено буде з 62 до 65 років для чоловіків після 2018 року, для жінок - з 2020.
Японія	63	63	

Джерело: []

14 вересня 2016 року Кабінет Міністрів України схвалив Стратегію модернізації та розвитку Пенсійного фонду України на період до 2020 року.

Документ визначає чіткі кроки щодо підвищення ефективності роботи Фонду по всіх напрямках. Зокрема, це стосується якості обслуговування громадян, вдосконалення управління фінансовими ресурсами Фонду, впровадження сучасних інформаційних технологій, скорочення адміністративних видатків, підвищення прозорості та відкритості у роботі органів Фонду.

Запропонована Стратегія передбачає чіткий перелік індикаторів, які визначають конкретні результати її реалізації. Серед них - забезпечення обслуговування громадян незалежно від місця реєстрації. Крім того, вони матимуть можливість отримання пенсійних послуг не тільки на рівні районного центру, як це є зараз, а й на рівні громад, на базі агентських пунктів, зокрема банківських установ, поштових підприємств тощо. Загалом планується значно розширити мережу точок доступу до одержання пенсійних послуг, які будуть максимально наближені до місця проживання громадян.

Передбачається значно скоротити час для надання таких послуг, в тому числі за рахунок сучасних інформаційних технологій. Так якщо зараз процес призначення пенсій триває до 10 днів, то незабаром він буде займати 15-20 хв. Запроваджується можливість отримання практично всіх послуг дистанційно, у тому числі через веб-портал Пенсійного фонду з використанням електронного цифрового підпису. Таким чином, подати заяву на призначення чи перерахунок пенсії можливо буде фактично не виходячи з дому. Оновлена версія порталу має запрацювати вже у жовтні цього року.

Сьогодні завершується впровадження централізованої системи призначення та виплати пенсій, у якій замість існуючих громіздких архівів паперових пенсійних справ, розрізнених по приміщеннях місцевих управлінь Фонду буде створена єдина централізована база електронних пенсійних справ.

В Україні відбувається поступовий розвиток недержавного пенсійного забезпечення, що засвідчує динаміка основних показників діяльності

недержавних пенсійних фондів. Однак, кількісне збільшення показників діяльності недержавних пенсійних фондів не свідчить про її масштабність, а зумовлене, більшою мірою, етапом становлення даного сегменту страхування життя.

Окрім того, розвиток програм добровільного страхування обмежується низьким рівнем довіри населення до установ фінансово-кредитної сфери, а також недостатністю фінансових інструментів для інвестування акумульованих коштів учасників НПФ.

Таблиця 3.4
Ризики недержавного пенсійного забезпечення та способи їх мінімізації

Назва та сутність ризиків	Способи уникнення або мінімізації
Фінансові - ризики, пов'язані з діяльністю на фінансовому ринку	Страхування, екаутинг, сканування загроз, диверсифікація у пенсійному страхуванні
Демографічні - підвищення демографічного навантаження особами похилого віку	Державні програми стимулювання народжуваності; підвищення якості та доступності медичних послуг
Управлінські - прийняття неправильних управлінських рішень	Створення оптимальної ієрархічної структури управління недержавним пенсійним фондом, впровадження спеціальних освітніх програм для майбутніх працівників НПФ
АктUARні - помилки математичних розрахунків фінансової стійкості пенсійного фонду в майбутньому	Підвищення рівня кваліфікації працівників НПФ; автоматизація розрахунків
Технологічні - ризики, пов'язані з функціонуванням обладнання і програмного забезпечення НПФ	Впровадження найбільш сучасних інформаційних технологій
Політичні - зміна політичного устрою	Зменшення впливу політичної ситуації на економічну сферу шляхом подальшої інтеграції у світовий економічний простір
Психологічні - недовіра населення фінансовим інститутам довгострокового інвестування	Підвищення рівня обізнаності та активності населення в питаннях пенсійного забезпечення

Джерело: складено автором на основі []

Саме тому, необхідно враховувати, що недержавне пенсійне забезпечення можливо планувати в якості вагомого доповнення до державної складової пенсійної системи України, найімовірніше, лише в довгостроковому періоді. Окрім того, НПФ є суб'єктами довгострокових фінансових вкладень і, як наслідок, мають велику кількість ризиків, що ускладнює їх упровадження та розвиток.

Отже, необхідно розмежовувати рекомендації щодо удосконалення діяльності НПФ, що мають бути реалізовані на рівні держави та окремої фінансової установи. На державному рівні можливими заходами є:

- імплементація міжнародних стандартів фінансової звітності, що сприятиме підвищенню прозорості діяльності НПФ;
- запровадження більш жорстких умов реєстрації НПФ як фінансової установи;
- обов'язкове страхування фінансових ризиків, що підвищує рівень гарантій для вкладників НПФ;
- врегулювання стандартів обліку пенсійних коштів, накопичених на користь учасника НПФ;
- підвищення кваліфікації працівників НПФ, а також загального рівня фінансової культури населення.

Через недостатню розвиненість фінансового ринку України, зокрема страхового, банківський сектор відчуває дефіцит довгострокових фінансових ресурсів, тому деякі банки є ініціаторами створення страхових компаній та НПФ (табл. 3.5)

В закордонній практиці лідерами пенсійного ринку виступають дочірні компанії банків. Завдяки цьому банки мають можливість диверсифікувати власну діяльність, збільшуючи власні можливості у довгострокових фінансових ресурсах і залучати нових клієнтів. НПФ, засновниками яких виступають банки, матимуть переваги серед інших фондів, оскільки матимуть доступ до клієнтської бази банку.

Таблиця 3.5

Порівняльна характеристика здійснення НПЗ різними фінансовими інститутами

Фінансовий інститут	НПФ	Страховик життя	Банк
1	2	3	4
Вид договору	Пенсійний контракт або пенсійна схема	Договір пенсійного страхування	Пенсійний депозитний рахунок
Фіз.особа, на користь якої сплачуються	Учасник недержавного пенсійного фонду	Застрахована особа	Вкладник
Пенсійні кошти	Сума зобов'язань в грошовому виразі пенсійного фонду перед його учасником	Страхові резерви з договорів пенсійного страхування	Розмір вкладів
Види пенсійних виплат	пенсія на визначений строк; одноразова пенсійна виплата; учасник фонду у разі обрання довічного ануїтету укладає договір страхування довічної пенсії із страховиком життя (ст. 62)	1. довічна пенсія (довічний ануїтет) 2. пенсія на визначений строк (страховий ануїтет). Може бути з гарантованим строком виплати і без. 3. Одноразова пенсійна виплата	1.Одноразова пенсійна виплата Закон "Про банки та банківську діяльність"
Вид забезпечення	"пенсійний контракт" як вид пенсійного забезпечення шляхом укладання пенсійного контракту із НПФ.	"пенсійне страхування" як вид пенсійного забезпечення шляхом укладання договору пенсійного страхування із страховиком життя.	"пенсійний вклад" як вид пенсійного забезпечення шляхом відкриття пенсійного рахунку у банку.

Джерело: складено автором на основі []

Таким чином, незважаючи на безперервні спроби удосконалення пенсійної системи вона, на жаль, досі залишається малоефективною у всіх аспектах. Вона обтяжує державний бюджет країни та є соціально

несправедливою, оскільки порушення принципів страхування призводить до того, що у пенсійному забезпеченні існують безліч пілг для певних категорій працівників, а для основної частини пенсіонерів пенсії залишаються на досить невисокому рівні. Основними напрямками подальшого удосконалення пенсійної системи України мають бути: істотне удосконалення солідарної пенсійної системи; створення сприятливих економічних умов для практичного запровадження накопичувальної системи пенсійного забезпечення; заохочення підприємств та організацій для створення у державних банках депозитних фондів для накопичення пенсії, як прототипу недержавного пенсійного страхування.

Страхові організації здійснюють недержавне пенсійне забезпечення шляхом укладення договорів страхування довічної пенсії, страхування ризику настання інвалідності або смерті учасника фонду. Пенсійне страхування передбачає, що страхова організація здійснює застрахованій особі виплати, які пов'язуються з виходом на пенсію (страхування додаткової пенсії) або віком, установленим договором страхування.

Найголовнішою перевагою страхової організації порівняно з недержавними пенсійними фондами та банками є те, що вони мають можливість здійснювати довічну (більш звичну для нас і єдино вірну з точки зору сутності пенсійного забезпечення) виплату пенсій. Адже ніхто не зацікавлений у тому, що б упродовж короткого строку витратити власні пенсійні заощадження, а потім решту життя існувати лише за рахунок державної пенсії. Недержавні пенсійні фонди спроможні забезпечити лише строкову пенсію, виплата якої здійснюється протягом визначеної кількості років та припиняється після закінчення такого терміну.

Недержавне пенсійне страхування залишається в Україні лише на етапі початкового розвитку. Серед 72 відкритих фондів активну діяльність провадять не більше тридцяти, а задовільні показники роботи має лише кожен третій з них. НПФ не користуються значною популярністю у громадян. Причинами цього є обмеженість інформації про діяльність НПФ,

недовіра населення та низькі фінансові можливості потенційних учасників, які все частіше мають можливість лише задовольнити поточні потреби і не в змозі вилучити частину доходів для безпосереднього накопичення майбутньої пенсії.

Тож для розвитку НПФ необхідно покращення соціального становища в країні в цілому. В свою чергу, очевидні переваги фондів такі, як особисте визначення платником настання пенсійного віку, частоти, суми та тривалості виплат все ж гарантують в перспективі пріоритет НПФ над державним пенсійним забезпеченням в Україні.

На діяльність недержавних пенсійних фондів і рівень поширення накопичувальних пенсійних програм серед населення впливає велика кількість чинників. Зокрема негативними факторами, що гальмують розвиток НПЗ в Україні, є низький рівень доходів населення, високий рівень інфляції та інфляційні очікування, динаміка ВВП, девальвація гривні, нестабільна політична ситуація та високий рівень недовіри населення до фінансових інститутів.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

На основі проведеного дослідження зроблено такі висновки.

1. Пенсійне страхування - це гарантована державою система заходів щодо забезпечення громадян у старості, на випадок хвороби, втрати працездатності; одна з найважливіших основних форм соціального захисту, в основу якої покладено страховий метод, тобто внесення в особливі фонди обов'язкових платежів суб'єктами підприємницької діяльності незалежно від форм власності та видів господарської діяльності та особами найманої праці, які працюють на умовах трудового договору, й використання державою цих коштів для матеріального забезпечення громадян. Оцінюючи роль і місце системи пенсійного страхування у загальнодержавній фінансовій системі, варто зазначити, що вона розвиває фінансові відносини фактично з усіма її сферами. Дані відносини, з проведенням пенсійної реформи, розширюються, набувають нового змісту і сприяють взаємному їх розвитку і удосконаленню фінансової системи в цілому.

2. Пенсійна реформа, що проходить в Україні, відбувається в контексті світових тенденцій розвитку в цій сфері, тобто з урахуванням зарубіжного досвіду, особливо досвіду зарубіжних країн, в тому числі США, Німеччини та Італії. Важливим елементом пенсійних реформ в згаданих групах країн є зростання значення накопичувальної частини пенсії. Саме накопичувальна частина розглядається як інструмент, що дозволяє зробити пенсійну систему більш незалежною від демографічних тенденцій і підвищити загальний рівень пенсійних виплат. Проведений аналіз основних елементів пенсійних реформ в Німеччині, Італії, і Україні дозволяє зробити висновок, що нова українська пенсійна система далеко не тотожна європейським, але сходиться з ними в деяких аспектах. Однією з найбільш важливих соціально-економічних проблем національної економіки є реформування вітчизняної пенсійної системи. Наявна пенсійна система, заснована на солідарних принципах є не достатньо ефективною. За відсутності дієвих заходів

державної підтримки та створення накопичувального пенсійного страхування, поточний стан та динаміка розвитку сектору недержавних пенсійних фондів залишаються незадовільними, користувачами їх послуг є менше двох відсотків населення працездатного віку

3. У січні 2017 р. середній розмір пенсії становив 1828 грн, що порівняно з 2000 р. номінально у 26,5 раза більше, але з коригуванням на інфляцію реальне зростання ледве сягає 3 разів. У перерахунку за офіційним курсом Національного банку України, розмір пенсії у січні 2017 р. становив 63 євро. Співвідношення середнього розміру пенсії з прожитковим мінімумом для осіб, які втратили працездатність, характеризує рівень забезпечення державних гарантій, адже з 2005 р. цей прожитковий мінімум визначає розмір мінімальної пенсії за віком. З 2008 р., коли гарантію мінімальної виплати було поширено на всі види пенсій, а до пенсійної формули додано множник 1,35% для кожного року стажу, середній розмір пенсії стабільно перевищує прожитковий мінімум у 1,5-1,7 раза. Однак після замороження прожиткового мінімуму впродовж 2014-2015 рр. це співвідношення не можна вважати об'єктивною характеристикою, оскільки сам прожитковий мінімум втратив адекватність. У січні 2017 р. законодавчо встановлений прожитковий мінімум для осіб, які втратили працездатність, становив 1247 грн, але з урахуванням фактичного рівня цін його вартість була майже вдвічі вищою - 2318 грн. Якщо орієнтуватися на цю реальну величину, середня пенсія становить лише 79% прожиткового мінімуму. Наразі законодавчо встановлений прожитковий мінімум перетворився на формальну, фіктивну величину, яка застосовується скоріше для гальмування, а не для індексації розмірів пенсій.

4. Важливим показником ефективності пенсійного страхування в Україні та фінансової спроможності пенсійної системи країни є співвідношення пенсійних витрат і валового внутрішнього продукту (ВВП), які є основною базою наповнення його бюджету для здійснення пенсійних виплат, зокрема, оплати праці найманих працівників та валовий внутрішній продукт.

Наведені дані свідчать, що незважаючи на поступове збільшення співвідношення видатків до ВВП протягом 2012-2013 рр. (до 16,4%), починаючи з 2014 року по теперішній час даний показник має негативну тенденцію (зменшення показника з 16,4% у 2013 році до 11,2% у 2016 році та 17,7 % у 2018 році). Основними проблемами діючої системи пенсійного забезпечення є проблеми соціального характеру, а саме те, що діюча солідарна система пенсійного забезпечення є соціально несправедливою — у першу чергу і найбільшою мірою стосовно найбідніших верств населення. На підставі оцінки сучасного стану розвитку пенсійної системи України виділено ключові проблеми пенсійного забезпечення: низький рівень пенсійного забезпечення; несвоєчасна сплата страхового збору (внесків) до Пенсійного фонду України; відсутність ефективних заходів уряду, спрямованих на збільшення власних надходжень пенсійної системи; соціально несправедлива, економічно необґрунтована і фінансово неспроможна діюча солідарна система. Реформування пенсійної системи України відповідно до визначених принципів забезпечить створення результативної системи управління пенсійними грошовими потоками, фінансової стійкості та стабілізації пенсійної системи.

5. Підсумовуючи, необхідно звернути увагу, що пенсійна система України потребує реформування. Впровадження загальнообов'язкової системи пенсійного забезпечення є необхідною умовою для створення повноцінної трирівневої системи пенсійного забезпечення. Важливим чинником є систематизація і планування в проведенні реформи. Успішна реалізація навіть добре продуманої пенсійної реформи неможлива за відсутності ретельно розробленої й випробуваної адміністративно-інформаційної системи. Потрібна належна координація заходів пенсійної реформи з іншими складовими ринкових реформ. У результаті дослідження реформування пенсійних систем провідних європейських країн можна зробити висновок, що комплекс заходів з реформування має характер корегування, а не кардинальної зміни існуючих пенсійних систем.

6. Підсумовуючи досвід багатьох європейських країн, слід відзначити, що, незважаючи на певні відмінності в організації та функціонуванні приватних пенсійних систем, вони мають багато спільного, передусім - головну мету: забезпечення гідного добробуту населення у пенсійному віці та створенні інвестиційного ресурсу вітчизняної економіки. На основі аналізу пенсійних систем зарубіжних країн варто відмітити, що Україна використовує позитивний досвід європейських країн і будує свій економічний механізм пенсійного забезпечення, враховуючи такі основні підвалини: рівень життя, демографічну ситуацію, інвестиційну складову і пенсійну політику держави, враховуючи ресурси і можливості вітчизняної економіки та довготривалу перспективу. Для успішного здійснення реформування вітчизняної пенсійної системи потрібен час і вирішення таких важливих питань, як зростання виробництва, нарощування фінансових можливостей пенсійної системи, розширення зайнятості працездатного населення, зменшення безробіття, підвищення заробітної плати, розширення бази сплати пенсійних внесків за рахунок охоплення пенсійним страхуванням усіх юридичних і фізичних осіб.

7. Ефективно працююча система недержавного пенсійного забезпечення є одночасно і істотним джерелом підтримки соціальних стандартів в Україні, і засобом накопичення внутрішніх інвестиційних ресурсів, дуже необхідних для прискореного розвитку національної економіки. Колишні соціалістичні країни приділяють велику увагу питанням пенсійної реформи. Вибір того чи іншого варіанта створення фінансово стійкої пенсійної системи залежить від різних політичних, економічних і демографічних умов. Універсального вирішення проблем пенсійного забезпечення не існує. Деякі країни вже мають майже десятирічний досвід проведення пенсійної реформи, у той час як інші тільки започатковують її. Незважаючи на доцільність підвищення пенсійного віку для жінок, шляхи вирішення проблеми дефіциту Пенсійного фонду України насамперед треба шукати не в збільшенні пенсійного віку, а в ліквідації безробіття, створенні

нових робочих місць для забезпечення роботою передусім молоді, у забезпеченні гідної заробітної плати, зменшенні податкових навантажень на заробітну плату тощо. Пенсійна реформа не дасть ефекту, поки значна частина економіки знаходиться в тіні. Основною метою пенсійної реформи повинно стати зростання соціальних стандартів. Висловлені зауваження та пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання пенсійного забезпечення сприятимуть стабільності та недоторканості пенсійних прав громадян, гарантованих Конституцією України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Альбьева Т. С. Особливості пенсійного забезпечення зарубіжних країн// Символ науки. 2017. № 4. С. 21-24.
- База даних соціальних видатків ОЕСР, SOCX [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://stats.oecd.org/Index.aspx?datasetcode=S0CX_AGG.
- Брагін С., Макаренко О. Недержавні пенсійні фонди на неефективному фондовому ринку: приклад України. //Вісник НБУ. 2011. № 2. С.44-47.
- Бренер А.В., Набатова Ю.О. Аналіз сучасного стану пенсійного забезпечення України за 2010-2018 рр. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.m.nayka.com.ua/?op=1&j=efektyvna-ekonomika&s=ua&z=4054>.
- Василенок В. Л., Мельников К.С. Зарубежный опыт пенсионного обеспечения и реформирование пенсионной системы РФ // Экономика и экологический менеджмент. 2015. № 2. С.117-119.
- Внукова Н.М., Кузьмінчук Н.В. Соціальне страхування: Кредитно-модульний курс. Навч. Пос. - К.: Центр учбової літератури, 2009. 412 с.
- Все про недержавні пенсійні фонди [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://money.donetsk.ua/vse-pro-nederzhavni-pensijni-fondy.html>.
- Гурвич Е.Т. Пенсионная политика в долгосрочной перспективе - общий взгляд // Журнал НЭА, 2012. № 3 (15). С. 178-180. // [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://journal.econorus.org/pdf/KEA-15.pdf>.
- Гузик Т. Зберегти платника - поповнити бюджет // Вісник Пенсійного фонду України. 2012. № 9 (123). С. 20-22.
- М. Свенчіцкі, Л. Ткаченко, І. Чапко. Демографічні та фінансові передумови пенсійної реформи в Україні: прогноз 2050. К.: Аналітично-дорадчий центр Блакитної стрічки, 2010.72 с.
- Дмитрюк И. Н. Пенсійна система Німеччини// Економіка і соціум. 2015. № 2. С. 94.

- Дробот Я.В. Проблеми та напрямки реформування пенсійної системи в Україні // Фінансовий простір. 2018. №1(21). С. 63-66.
- Ефимова Л. А. Возможности и ограничения использования зарубежного опыта в процессе реформирования пенсионной системы РФ // Экономический анализ: теория и практика. 2014. № 24. С. 53.
- Євростат, база даних в мережі Інтернет [Електронний ресурс]. - Режим доступу:http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database.
- Загальнообов'язкове державне соціальне страхування та пенсійне забезпечення у цифрах і фактах. Київ, 2012. с.72. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/category?cat_id=141684.
- Зайчук Б. О. Пенсійний фонд і проблеми соціального захисту населення в сучасних умовах //Проблеми соціального захисту в Україні: матеріали наук. практ. конф. – ЧЮОК.
- Звіт про виконання бюджету за 2017 рік [Електронний ресурс] // Пенсійний фонд України. - Режим доступу: <http://www.pfu.gov.ua/pfu/doccatalog/document?id=277118>.
- Інформаційно-аналітичний портал Українського агентства фінансового розвитку [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.ufin.com.ua>.
- Інформація про виконання показників бюджету Пенсійного фонду України за 2017 р. // Матеріали офіційного сайту Пенсійного фонду України. – 11 квітня 2018 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.pfu.gov.ua>
- Інформація про стан і розвиток недержавного пенсійного забезпечення України 2005-2017рр. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.dfp.gov.ua>.
- Історичні аспекти розвитку пенсійної системи, передумови та мета створення Пенсійного фонду [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://www.pfu.gov.ua/pfu/control/uk/publish/article?art_id=208504&cat_id=9571

- Кабінет Міністрів України затвердив бюджет Пенсійного фонду на 2013 рік [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://www.pfu.gov.ua/pfu/control/uk/publish/article?art_id=209410&cat_id=122125.
- Кириленко О. П., Б. С. Малиняк. Розвиток державного пенсійного страхування в умовах пенсійної реформи: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2013. 350 с.
- Коваль О. П. Мотивація участі роботодавців та робітників у системі недержавного пенсійного забезпечення. //Стратегічні пріоритети. 2011. № 3. С. 96-101.
- Конопліна Ю.С. Соціальне страхування: Навчальний посібник. Суми: ВТД «Університетська книга», 2008. 224 с.
- Креховецька Л.Г. Використання досвіду зарубіжних країн у створенні трирівневої пенсійної системи України //Демографія та соціальна економіка: наук.економ. та сусп. політ. журн. 2010. № 2 (14). С. 123-130.
- Кудрин А., Гурвич Е. Старение населения и угроза бюджетного кризиса 2012. – с. 28. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://akudrin.ru/upload/iblock/6a6/kudrin.pdf>.
- Мальований М. І., Бечко П. К., Бечко В. П. Соціальне страхування: Навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2012. 496 с.
- Маслічук С. А. Фінансові аспекти реформування пенсійних систем. Наукові записки Національного університету «Острозька академія», серія «Економіка». 2014. №25. С. 119-124.
- Мних М. В. Страхування та його роль у забезпеченні соціального захисту населення //Фінанси України. 2007. №6. С. 39-45.
- Овчаренко Я. І. Аналіз системи загальнообов'язкового пенсійного страхування // Ефективна економіка. 2016. № 4. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&7=4927>.
- Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. [Електронний ресурс] - Режим доступу <http://www.dfp.gov.ua>.

- Партин Г., О. Тивончук. Роль небанківських фінансових посередників у фінансуванні інноваційного розвитку // Вісник Національного банку України. 2005. № 5. С.46-51.
- Пенсійне забезпечення: міжнародний досвід. Матеріали USAID [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pension.kiev.ua/files/pensprovision_international_experience_feb2011_ua.pdf.
- Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення 2017 року / [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.dfp.gov.ua/fileadmin/downloads/clpn/npf_2kv_2018.pclf.
- Плаксіє М. Система соціального страхування Республіки // Вісник Пенсійного фонду України. 2009. № 3. С. 14-17.
- Полтерович В.М. О стимулировании накоплений и семейной пенсии // Журнал НЭА, 2012. № 3 (15). С. 187-189. / [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://journal.econorus.org/pdf/NEA-15.pdf>
- Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від № 1058-ІУ від 9 липня 2003 року 1058-ІУ [Електронний ресурс] - Режим доступу: 9/ <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/723-2017-%D1%80>.
- Про затвердження Положення про Пенсійний фонд України: постанова Кабінету Міністрів України від 23 липня 2014 р. № 280 [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/280-2014-%D0%BF>.
- Птащенко Л.О., Р.М. Щербак. Проблеми формування ефективної фінансово збалансованої пенсійної системи в Україні // Формування ринкових відносин в Україні. 2008. №8(87). С. 65-71.
- Рад Н. С. Бюджетний процес в органах ПФУ: проблеми і перспективи. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/eiou/2008_3/21%20-%20Ek%203-2008.pdf.
- Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення пенсій: Закон України від 3 жовтня 2017 року

N2148-VIII. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/T172148.

- Сираева Р. Р. Пенсиянная система Германии // Экономика и социум. - 2015. № 2. С. 142.
- Статистична інформація Державного комітету статистики України // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
- Терещенко Г., Т. Мусатова. Проблеми розвитку недержавного пенсійного страхування в Україні // Фінанси України. – 2008. № 12. С. 76-81.
- Ткаченко Л. Пенсійна система та пенсійна реформа в Україні. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/14044.pdf>
- Тулай О., Кобильник О. Удосконалення організаційно-економічного механізму функціонування пенсійного фонду України // Світ фінансів, 2012. № 3. С.71-79.
- Уайтхауз Едвард Пенсиянная панорама. Пенсиянные системы 53 стран / Эдвард Уайтхауз; пер. с англ. - М.: Издательство «Весь Мир», 2008. 224 с.
- Федорець М. Г., О. А. Куліш. Сучасний стан та основні напрями реформування пенсійної системи в Україні // Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/download/1484/1513>.
- Філоненко О. А. Шляхи оптимізації стратегічних напрямів та механізмів державного регулювання системи пенсійного забезпечення. Наукові праці. Державне управління. 2014. Т. 242 (№ 230). [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://official.chdu.edu.ua/article/view/60534>.
- Фінанси (теоретичні основи): Підручник / М.В. Грідчина, В.Б. Захожай, Л.Л. Осіпчук та ін.: Під кер. і за наук. ред. М.В. Грідчиної, В.Б. Захожая. 2-ге вид., випр. і допов. К.: МАУП, 2007. 312 с.
- Фінанси: вишкіл студії. Навч. посібник / За ред. д.е.н., проф. Юрія С.І. Тернопіль: Карт - бланш, 2002. 357 с.

- В.С. Загорський, О.Д. Вовчак, І.Г. Гладун, І.Р. Чуй. Фінанси: Навч. посібник / К.: Знання, 2006. 241 с.
- Хемій Г. Фінансова стійкість системи державного пенсійного страхування України / Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. 2014. Вип. 3. С. 88-94.
- Что день грядущий нам готовит? (перспективы пенсионной реформы в Украине) / В. Савелюшкин [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://pensia.in.ua/statya10.php>.
- Шатохина О. С. Сравнительная характеристика пенсионной системы России и США // Экономика и социум. 2015. №3. С. 11-78.
- Шермухамедова Ш. А. Пенсионные системы зарубежных стран // Инновационные технологии в науке и образовании. 2016. № 3. С. 309-311.
- Ярошевич Н.Б., Н.С. Шутовська. Пенсійне страхування: проблеми // Науковий вісник НЛТУ України. 2009. Вип. 19.7. С. 240- 244.
- Bloom D., Canning D., Fink G. Implications of Population Aging for Economic Growth // NBER Working Paper. 2011. No 16705; Weil D. Population Aging // NBER Working Paper. 2006. N 2147. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.hsph.harvard.edu/pgda/WorkingPapers/2011/PGDA_WP_64.pdf.
- Heller P., Hauner D. Characterizing the Expenditure Uncertainties of Industrial Countries in the 21 st Century // IMF Working Paper. 2005. N WP/05/91. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2005/wp0591.pdf>.
- Pension system in Ukraine. Essential facts and numbers. / Ministry of labour and social policy of Ukraine, Pension fund of Ukraine. - К: Ministry of labour and social policy of Ukraine, 2008. P.3.
- Population Division of the Department of Economic and Social Affairs of the United Nations Secretariat (2017). World Population Prospects: The 2010 Revision. New York: United Nations. [Електронний ресурс] – Режим доступу:

http://www.theengineer.co.uk/Journals/2012/09/28/p/b/v/WUP2011_Highlights.pdf
f.

- World Population Prospects. The 2010 Revision. Volume I: Comprehensive Tables / United Nations.:New York, 2011. p. 513 [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://esa.un.org/wpp/Documentation/pdf/WPP2010_Volume-I_Comprehensive-Tables.pdf.

- World Population Prospects. The 2017 Revision. Volume I: Comprehensive Tables / United Nations. New York, 2018. p. 513. - [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://esa.un.org/wpp/Documentation/pdf/WPP2017_Volume-I_Comprehensive-Tables.pdf.

Додаток А

Активи накопичувальних пенсійних систем у 2018 р. у різних країнах

Країна	Активи, млрд дол.	% до ВВП країни
США	13196	93
Японія	3152	61
Велика Британія	1791	80
Канада	1213	84
Австралія	996	93
Нідерланди	990	120
Швейцарія	583	113
Німеччина	411	12
Бразилія	392	22
ПАР	201	63
Франція	178	6
Ірландія	102	43
Гонконг	85	41
Україна	0,1	0,8
Разом у світі	23290	70

Джерело: []

Додаток Б

Чисельність пенсіонерів, середня місячна пенсія та її співвідношення з прожитковим мінімумом для осіб, які втратили працездатність, та середньою заробітною платою в Україні станом на 31.01 за 2000 – 2017 рр.

Роки	Чисельність пенсіонерів, тис. осіб	Середній розмір пенсії				Довідково	
		грн / місяць	у % до прожиткового мінімуму	у % до середньої заробітної плати	прожитковий мінімум, грн.	середня заробітна плата, грн.	інфляція, у % до січня попереднього року
2000	14 529,8	69	32	38	217	181	22,9
2001	14 446,6	84	34	33	249	253	22,1
2002	14 423,1	123	46	38	268	321	5,6
2003	14 375,9	137	51	34	268	401	-0,1
2004	14 347,6	182	64	36	285	500	8,1
2005	14 065,1	316	95	49	332	641	12,6
2006	14 050,0	407	116	47	350	865	9,8
2007	13 936,8	478	126	43	380	1 112	10,9
2008	13 819,0	776	165	51	470	1 521	19,4
2009	13 749,8	934	188	56	498	1 665	22,3
2010	13 721,1	1 033	149	54	695	1 916	11,1
2011	13 738,0	1 152	154	50	750	2 297	8,2
2012	13 820,5	1 253	152	46	822	2 722	3,7
2013	13 639,7	1 471	165	49	894	3 000	-0,2
2014	13 533,3	1 526	161	48	949	3 167	0,5
2015	12 147,2	1 582	167	46	949	3 455	28,5
2016	12 296,5	1 700	158	39	1 074	4 362	40,3
2017	11 956,2	1 828	147	30	1 247	6 008	12,6

Джерело: Складено та розраховано за даними офіційного веб-сайту Держстату України <http://www.ukrstat.gov.ua>

Примітка: Тут і далі дані за 2015-2017 рр. - без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції

SWOT-аналіз нової пенсійної системи України

Сильні сторони:	Слабкі сторони:
1) учасники мають свої власні пенсійні рахунки (щось подібне до банківських ощадних рахунків), які захищають їх від неналежного втручання уряду	1) якщо внески дають невеликий процентний дохід, учасник може отримати меншу, ніж з солідарної системи, пенсію. Учасник може втратити усі накопичені гроші за неправильного інвестування і неефективної роботи регулятивної системи
2) оскільки розмір майбутньої пенсії залежить від розміру внесків, учасник буде зацікавлений сплачувати внески або зробити так, щоб їх сплачував роботодавець - це буде чинником сприяння переходу фірм з тіньової економіки у формальний сектор	2) в обов'язковій накопичувальній системі немає механізму надання пенсій малозабезпеченим особам похилого віку або механізму перерозподілу від учасників з високими доходами учасникам з низькими доходами, оскільки пенсії залежать виключно від внесків, сплачених кожною окремою особою
3) учасники, які заробляють більше, сплачуватимуть більші внески і отримуватимуть більші виплати - сильніший, ніж у солідарній системі стимул для того, щоб працювати й заробляти більше	3) працюючі інваліди, хронічно безробітні і жінки, які виховують дітей, до досягнення пенсійного віку не зможуть накопичити достатньо грошей для отримання пристойних виплат
4) перехід від солідарної до накопичувальної пенсійної системи збільшить наявність інвестиційного капіталу в Україну	4) система може бути під загрозою в період затяжної високої інфляції або серйозної кризи фінансових ринків
5) на систему не впливатимуть негативні демографічні зміни	
6) диверсифікація майбутніх доходів	
1) розвиток ринків капіталу	1) недостатність досвіду й системних наукових досліджень
2) ріст економіки	2) складність створення та впровадження ефективних стимулювальних і регулювальних заходів
3) економічна стабілізація	3) проблеми з інформуванням громадськості
4) у розвинених країнах кожен шостий долар інвестицій у світову економіку належить саме НПФ	4) державні пенсійні фонди не мають досвіду роботи із складними інформаційними системами
5) розвиненість НПФ надає економіці потужного фінансового ресурсу для інвестування	5) політичний страх реформування
6) підтримки соціальних стандартів в Україні	6) політична нестабільність
7) накопичення внутрішніх інвестиційних ресурсів, дуже необхідних для прискореного розвитку національної економіки	7) недостатня зацікавленість роботодавців в участі у недержавних пенсійних програмах
	8) недовіра населення до фінансових інститутів як таких та інші невирішені питання

Додаток Г

Схема підвищення критеріїв страхового стажу для призначення пенсії за віком в Україні

Календарний рік	Необхідний стаж для призначення пенсії після досягнення зазначеного віку		
	після 60 років	після 63 років	після 65 років
2018	не менше 25 років	від 15 до 25 років	х
2019	не менше 26 років	від 16 до 26 років	від 15 до 16 років
2020	не менше 27 років	від 17 до 27 років	від 15 до 17 років
2021	не менше 28 років	від 18 до 28 років	від 15 до 18 років
2022	не менше 29 років	від 19 до 29 років	від 15 до 19 років
2023	не менше 30 років	від 20 до 30 років	від 15 до 20 років
2024	не менше 31 років	від 21 до 31 років	від 15 до 21 років
2025	не менше 32 років	від 22 до 32 років	від 15 до 22 років
2026	не менше 33 років	від 23 до 33 років	від 15 до 23 років
2027	не менше 34 років	від 24 до 34 років	від 15 до 24 років
2028 і далі	не менше 35 років	від 25 до 35 років	від 15 до 25 років